

LIETUVOS DIPLOMATINĖ KULTŪRA: HEROJIŠKOS DIPLOMATIJOS ESKIZAS

EMILIJA PUNDZIŪTĖ-GALLOIS

Vytauto Didžiojo universitetas

ISSN 1392-0588 (spausdintas)

ISSN 2335-8769 (internetinis)

<https://doi.org/10.7220/2335-8769.75.1>

2021. 75

SANTRAUKA. Straipsnyje nagrinėjami šiuolaikinės Lietuvos diplomatinės kultūros bruožai: diplomatinės tarnybos, kaip „praktikos bendruomenės“, kasdienio darbo įpročiai, juos formuojančios patirtys, idėjų sistemos, vertybės ir tarptautinės aplinkos bei savo profesinės misijos suvokimas. Analizei pasitelkiama diplomatinės studijų ir praktinių sociologijos teorinė-metodologinė prieiga, trisdešimt šeši kokybiniai pusiau struktūruoti interviu su Lietuvos diplomatais bei politikais ir kiti pirminiai bei antriniai literatūros šaltiniai. Daroma išvada, kad Lietuvos diplomatinei kultūrai būdingi herojiški veikimo scenarijai, siekiantys ne tiek nuoseklaus, išmąstyto, ilgalaikio Lietuvos integravimo į regioninį ir pasaulinį bendrabūvį, kiek ryškiai matomų, greitą efektą turinčių, Lietuvą ir jos lyderius bei diplomatus į dėmesio centrą iškeliančių veiksmų. Šiuos scenarijus palaiko iki šiol gana sėkminga tokio veikimo patirtis, taip pat Lietuvos diplomatinės tarnybos politizavimas ir institucinė fragmentacija. Tokia Lietuvos diplomacija labiau susitelkusi į vienpusį savos valstybės intereso demonstravimą nei į daugiasluoksnį tarptautinį dialogą, jungiantį skirtingas valstybes į taikią ir stabilią tarptautinę bendruomenę.

RAKTAŽODŽIAI: Lietuvos diplomacija, diplomatinės praktikos, diplomatinė kultūra, herojiškas scenarijus, biurokratinis scenarijus, tarptautinė bendruomenė.

Diplomatija kaip tyrimų objektas yra geriau pažįstama istorijos nei tarptautinės politikos studentams. Klasikinėse tarptautinių santykių teorijose diplomatija dažniausiai užima antraeilę vietą – kaip užsienio politikos strategijų įgyvendinimo technika, neturinti ypatingos reikšmės pasaulio politikos posūkiams (Sending, Pouliot, Neuman 2015). Vis dėlto tarptautinių santykių tyrėjai pastaraisiais dešimtmečiais diplomacijai ir jos praktikai ėmė skirti vis daugiau dėmesio, teigdami, kad užsienio politikos įgyvendinimas yra lygiai toks svarbus, kaip ir pats sprendimų priėmimas (Pouliot, Cornut 2015; Murray et al. 2011). Dažnai netikėti sprendimai diplomatinėse derybų procese, valstybių atstovų diplomatiniai gebėjimai arba užsienio reikalų ministerijose išsąkniję darbo įpročiai lemia pasaulio istorijos pokyčius arba, atvirkščiai, – stagnaciją. Šių diplomatinėse procesuose analizei dėmesį skiriantys mokslininkai per pastaruosius keliolika metų sukūrė nemenką tyrimų darbotvarkę, besiremiančią plačia sociologine teorine prieiga ir kasdienės praktikos laikančią mažiausiu socialinės realybės analizės vienetu (Reckwitz 2002). Platesnėje tarptautinių santykių disciplinoje šią tyrimų kryptį galima pavadinti išplėtotą konstruktyvizmo atšaka, o Christianas Buegeris ir Frankas Gadingeris ją pavadino

dar konkrečiau: tarptautine praktikų teorija (Bueger, Gadinger 2018). Šios tyrimų darbotvarkės apologetai teigia, kad tyrinėti diplomatiją yra labai svarbu, nes būtent diplomatų kasdienės praktikos mikrolygmenyje formuoja tarptautinės politikos poslinkius makrolygmenyje (Pouliot 2010). Kaip teigia buvęs Amerikos diplomatas Smithas Simpsonas, cituojamas vieno iškiliausių diplomatijos tyrinėtojų Paulio Sharpo:

Diplomatai tarptautinius santykius įgalina labai panašiai, kaip „plūduriuojantys mikroskopiniai vandens augalai, vadinami fitoplanktonu“, yra atsakingi už ketvirtadalį deguonies, kuriuo mes kvėpuojame. Diplomatai ir konsuliniai pareigūnai, dirbūdami visiame pasaulyje „diena iš dienos, o gal tiksliau, valanda po valandos, racionaliai pasirūpina didžiąja dalimi pasaulio reikalų“.¹ (Sharp 1999: 38)

Šio straipsnio tikslas – prisidėti prie diplomatijos studijų darbotvarkės pasiūlant Lietuvos diplomatinės tarnybos kasdienių praktikų analizę. Tyrimą motyvuoja įsitikinimas, kad geresnis lietuviškos diplomatijos ir jos veikimo modelių suvokimas padės geriau suprasti Lietuvos užsienio politiką bei šalies vietą tarptautinėje erdvėje. Tokių studijų Lietuvoje nėra daug. Jeigu Lietuvos diplomatijos istorijai yra skiriamas nemenkas dėmesys (Žalys 2006, 2012; Jonušauskas 2003; Petraitytė-Briedienė 2014, 2018 ir kt.), šiuolaikinėms diplomatinėms praktikoms skirtų darbų yra tik keletas (Nekrašas 1996; Žalys, Lopata, Laurinavičius 2000; Jakniūnaitė, Miglinaitė 2014; Janeliūnas, Miglinaitė 2015) ir jie dėmesį telkia į Lietuvos diplomatų nuveiktus darbus, o ne į pačius veikimo mechanizmus arba tiesiog į diplomatijos kaip profesijos aptarimą (Eidintas 2003; Bernotas 1992 / 1993).

Ši studija analizuoja šiuolaikinės Lietuvos diplomatijos kultūrą: kasdienio darbo įpročius, juos formuojančias patirtis, idėjų sistemas, vertybes ir tarptautinės aplinkos bei savo profesinės misijos suvokimą. Tam tikra prasme darbas panašus į antropologinius organizacinės kultūros tyrimus įvairiose profesinėse institucijose (Latour, Woolgar 1986; Vaughan 1996; Kuus 2014; Neumann 2012; Schatzki 2002), tik jo užmojis kiek mažesnis: ne išsamiai ir visapusiškai aptarti Lietuvos diplomatinės tarnybos veiklą (tam neužtektų vieno akademinio straipsnio apimties), o identifikuoti ryškiausius šiuolaikinės Lietuvos diplomatinės kultūros bruožus, pastebėtus empirinio tyrimo metu.

Metodologiškai parankų pagrindą šiam tyrimui suteikia Etienne'o Wengerio pasiūlyta „praktikos bendruomenės“ (angl. *community of practice*) koncepcija (Wenger 1998). Anot Wengerio, praktikos bendruomenės apibrėžia tarpusavio įsipareigojimas, bendras veiklos tikslas ir kartu sutartas bei įgyvendinamas veiksmų

¹ Diplomats make international life possible in much the same way as “free-floating infinitesimal aquatic plants known as phytoplankton” are responsible for a quarter of the oxygen we breathe. It is the activities of diplomats and consular officers around the world that “day in and day out, indeed hour in and hour out, get much of the world’s affairs rationally attended to.” (Sharp 1999: 38)

repertuaras. Bendruomenės sudaro asmenys, kurie „kartu dirba, <...> nuolatos bendrauja, keičiasi informacija ir nuomonėmis ir labai tiesiogiai rutiniškai daro įtaką vienas kito nuovokai (*understanding*)“² (Wenger 1998: 75). Vienos diplomatinės tarnybos diplomatai, kaip praktikos bendruomenė, kartu dirba įgyvendindami valstybės užsienio politiką, nuolatos darydami poveikį vienas kito supratimui, kokia ta politika turėtų būti, kaip formuojamas ir suvokiamas nacionalinis interesas, kokios praityje pasiteisinusios strategijos ir taktikos šį interesą ginant yra geriausias, kokie priimtini diplomato elgesio modeliai ir kokiomis vertybėmis jis turėtų vadovautis savo darbe. Šitai pamažu formuojama, kasdieninėse praktikose įkūnijama, modeliuojama, keičiama ir ateities kartoms perduodama diplomatinės tarnybos kultūra. Šio diplomatinės kultūros tapimo ir kasdienio palaikymo nuolatinėmis praktikomis eskizą ir bandysime plačiais bruožais aptarti.

Tai nėra istorinė studija, todėl nesiekiami nuosekliai aprašyti Lietuvos diplomatinės tarnybos evoliucijos nuo 1990-ųjų. Šis tyrimas labiau pretenduoja į šiuolaikinės Lietuvos diplomatinės kultūros, kokia ji buvo tapusi tyrimo įgyvendinimo laikotarpiu (tarp 2013 ir 2019 metų), genealogiją (Gildas 2016). Tam tikros (ne visos) lietuviškos diplomatinės praktikos analizuojamos nuo 1990 metų, siekiant parodyti, kokiomis sąlygomis ir kokiame kontekste formavosi šiuolaikinė Lietuvos diplomatinė kultūra. Baigiamoji tyrimo riba – 2019 metai, kuriais baigiasi antroji prezidentės Dalios Grybauskaitės kadencija. Kadangi prezidento figūra, kaip matysime, turi reikšmės diplomatijos praktikai, tikėtina, kad Gitano Nausėdos metais diplomatinės kultūros bruožai evoliucionuos.

Tyrimas paremtas etnografinė metodologija: trisdešimt šešiais kokybiniais pusiau struktūruotais interviu, atliktais su Lietuvos diplomatais ir politikais tarp 2013 ir 2019 metų, taip pat Lietuvos diplomatų stebėjimais tarptautiniuose ir nacionaliniuose viešuose renginiuose, neformaliuose pokalbiuose renginių parašėse, jų diskurso analize skelbtuose interviu, straipsniuose ar socialinių tinklų paskyrose. Pašnekovai buvo atrinkti sniego gniūžtės principu: daugiausia kalbinti tie diplomatai ar politikai, kurie turi ilgametę profesinę patirtį, užima ar anksčiau užėmė įtakingas pozicijas Užsienio reikalų ministerijoje ir kitose institucijose, atsakingose už užsienio politikos formavimą ir įgyvendinimą. Apklaustieji rekomendavo kolegas, kurie galėtų būti įdomūs atliekant šį tyrimą. Per interviu buvo domimasi pačių diplomatų karjeros istorijomis, diplomatinės tarnybos veiklos, užsienio politikos formavimo bei esminių tikslų įgyvendinimo vertinimais. Buvo stengiamasi leisti pašnekovams laisvai kalbėti ir kiek įmanoma sudaryti „kasdienio pokalbio“ (angl. *conversation ordinaire*) (Bourdieu, Wacquant 2003) įspūdį, kad, kaip dera

² They work together, <...> they talk with each other all the time, exchange information and opinions, and very directly influence each other's understanding as a matter of routine. (Wenger 1998: 75)

etnografinėi metodologijai, tyrėjas kuo labiau priartėtų prie tiriamojo patirčių. Per interviu ir stebėjimus surinkti duomenys papildyti pirminių ir antrinių literatūros šaltinių – spaudos straipsnių, Užsienio reikalų ministerijos dokumentų, politologijos studijų, diplomatų ir politikų atsiminimų – analize. Tyrimo rezultatas – pasakojimas (angl. *description*) (Devin, Durand 2016), diplomatinė praktika aprašymas, kuriame stengiamasi nuosekliai atskleisti ir interpretuoti pastebėtus ryškiausius diplomatinės kultūros bruožus. Tyrinėjant praktikas svarbu reflektuoti jų nepastovumą, žmogaus veiksmų dinamiškumą (Doty 1997: 376). Todėl labiau kalbama apie „eskizą“, o ne apie tikslią socialinės realybės „nuotrauką“. Vis dėlto net ir toks eskizas, žymintis su tyrimo objektu besisiejiančias ribas, gali padėti aiškiau suprasti, kaip veikia Lietuvos diplomatija.

Tolesnę straipsnio struktūrą sudaro keturi skyreliai. Pirmajame trumpai apibrėšime teorines sąvokas, kurios padės analizuoti surinktus empirinius duomenis, antrajame aptarsime herojiškų diplomatijos scenarijų genezę, įgytas ir perduotas patirtis bei veikimo modelius. Trečiojoje ir ketvirtojoje dalyse apžvelgsime tas Lietuvos diplomatinės kultūros dimensijas, kurios paryškina herojiško scenarijaus svarbą: vertybinės politikos propagavimą drąsia retorika ir politizuotą bei fragmentuotą užsienio politikos formavimą.

DIPLOMATINĖS KULTŪROS ANALIZĖS TEORINIAI INSTRUMENTAI

Diplomatinę kultūrą plačiausia prasme apibrėžė Angliškosios mokyklos (*English School*) atstovai. Anot Hedley'io Bullio, diplomatinė kultūra – tai „bendrų idėjų ir vertybių, kuriomis vadovaujasi oficialūs valstybių atstovai, visuma“ (Bull 1977: 316). Paulis Sharpas sukonkretino šį apibrėžimą teigdamas, kad diplomatų profesija yra unikali tuo, jog jos atstovai tarptautinius procesus mato kitaip nei paprasti biurokratai ar politikai (Sharp 2009). Jų principas yra nuosaikumas, jie saugosi to politinio įkarščio, kuris valstybių lyderius ir visuomenes dažnai veda į konfliktą:

Diplomatams save mato kaip tuos, kurie geriau nei jų atstovaujantieji suvokia ant kokio konceptualaus smėlio stovi tarptautinė tvarka ir tiki, kad jų profesinė pareiga yra vadovautis šiuo suvokimu savo veiksmuose.³ (Sharp 1997: 627)

Kitaip tariant, diplomatinė kultūra reiškia profesijos gebėjimą, o kartu ir pareigą, saugoti ir palaikyti tarptautinę bendruomenę. Pastarosios nunykimą reikėtų ir valstybių, ir pačios diplomatijos išnykimą. Tad diplomatas, saugodamas savo profesiją,

³ Diplomats see themselves as more aware than those they represent of the conceptual sand on which the international order is built and believe that it is their professional duty to let this awareness guide their actions. (Sharp 1997: 627)

kartu saugo ir tarptautinę bendruomenę bei jos vertybes (arba atvirškščiai). Dėl šios priežasties diplomatas yra itin jautrus tarptautinės bendruomenės pokyčiams, poreikiams ir bręstantiems lūžiams: jis bus tas, kuris sieks išlaikyti egzistuojančią tvarką, bet ne tiek, kad dėl jos grasintų visa naikinančiu karu. Viena esminių diplomato savybių – lankstumas ir bandymas derėtis iki paskutinės akimirkos, leidžiant neišvengiamus tarptautinės bendruomenės pokyčius, jei jie reikalingi pačiai bendruomenei išsaugoti.

Tokią diplomatinę kultūrą išraiškiningai iliustravo Geoffrey'us Wisemanas, kritikuodamas JAV 2003-aisiais, kai šios, pasak politinio žargono, dar „neišsėmusios visų diplomatiinių priemonių“, pradėjo karą Irake (Wiseman 2005). Apie 2003 metus JAV buvo itin kritikuojama, kad apleido diplomatijos tradicijas, todėl antrajai kadencijai grįžusio JAV prezidento G. W. Busho valstybės sekretorė Condoleeza Rice savo darbą pradėjo pabrėždama, jog: „laikas grįžti prie diplomatijos“ (US Department of State, 2005). Simptomiška, kad pagrindinėmis JAV kritikėmis buvo senosios Vakarų Europos valstybės, turinčios galias diplomatinės tradicijas, ilgus amžius lipdžiusios, puoselėjusios ir bandžiusios išlaikyti tarptautinę bendruomenę, kuri beveik iki XX amžiaus pradžios buvo išimtinai Europos bendruomenė. Europa davė pasauliui daug iškilių diplomatų, čia susiformavo klasikinės diplomatinės tradicijos, taip pat ir žymiausias diplomatinės mokyklos su tokiais teoretikais kaip François de Calièresas (de Calières 2002), Ernestas Satow (Satow 2011) ar Haroldas Nicolsonas (Nicolson 1988).

JAV retorinis sprendimas „grįžti prie diplomatijos“, žinoma, turėjo simbolinę reikšmę, nes realybėje nei diplomatų darbas Irako karo metu, nei JAV kariniai veiksmai po oficialaus operacijos „sėkmės ir pabaigos“ paskelbimo nebuvo nutraukti. Gilesnė šių žodžių prasmė buvo apie diplomatinę kultūrą, apie kurią ir kalba Wisemanas: siekis dalyvauti kuriant tarptautinę bendruomenę ir palaikyti per derybas tarpininkavimą, dialogą, o ne vienašališkai primesti savus interesus.

Yra ir kitas būdas analizuoti diplomatinę kultūrą: tai žvelgti į atskirų šalių ar regionų istorinius bei kultūrinius kontekstus ir bandyti apibrėžti diplomatinio stiliaus skirtumus ar subtilybes. Kaip egzistuoja skirtingos derybinės strategijos ir stiliai (Cohen 1991), taip egzistuoja ir skirtingos diplomatinės tradicijos. Christianas Reus-Smitas parodo, kaip diplomatija skirtingais istoriniais laikotarpiais atspindėjo moralinę valstybės paskirtį ir jos teises institucijas (Reus-Smit 1999): tarp senovės Graikijos miestų vyravo retorinė diplomatija, atitinkanti susiklosčiusią tradiciją politinius ginčus spręsti argumentais ir viešomis kalbomis; Renesanso Italijoje, kurios visuomenių tikslas buvo parodyti miestų šlovę, diplomatija buvo ritualinė, o štai absoliutizmo epochos suverenai tarpusavio santykius spręsdavo slapta, dvišališkai ir pagal *ad hoc* principą, nesistengdami kurti bendrą tarptautinę bendruomenę reguliuojančių taisyklių. Haroldas Nicolsonas savo klasikiniame veikale

„Diplomacy“ keliais gan esencialistiniais štrichais išskiria skirtingus diplomatinis stilius: itališkąjį, vokiškąjį, prancūziškąjį (Nicolson 1988). Yra ir nuodugnesnių studijų apie tai, kaip idėjos, vertybės, valstybių istorija, visuomenių tradicijos ir susiklosčiusios socialinės praktikos lemia vienokią ar kitokią šalies diplomatijos kultūrą (Garzuel 2009; Pundziūtė-Gallois 2015; Tanke 2017).

Nėra sutarimo, ar diplomatijoje svaresnė specifinė, atskirų politinių bendruomenių formuojama kultūra, ar ta bendroji, diplomatijos kaip profesijos, kultūra, įgalinanti politinių bendruomenių atstovus susikalbėti, derėtis ir siekti taikaus tarpusavio sugyvenimo (Sharp 2004). Greičiausiai svarbios abi, tik pirmoji labiau padeda įgyvendinti reprezentacinę diplomatijos funkciją (tinkamai suvokti ir atstovauti savos politinės bendruomenės interesui) o antroji – komunikacinę ar tarpininkavimo funkciją ir, kaip teigia Christeris Jönssonas ir Martinas Hallas, tarptautinės bendruomenės palaikymo funkciją (Jönsson, Hall 2005).

Costas Constantinou panašiuose svarstymuose apie diplomatijos esmę yra skirstęs diplomatiją į vienpusišką (angl. *one-sided*), kuri rūpinasi tik savo interesų atstovavimu, ir vidurio (angl. *mid-space*) diplomatiją, kuri siekia šalis sujungti tarpusavio ryšiais (Constantinou 2013). Galima sakyti, kad abu apibrėžimai apibūdina tam tikrą diplomatijos stilių: yra tokių šalių, kurios rūpinasi tik savais interesais, yra tokių, kurios pasaulio ar regiono taikų sambūvį laiko savų interesų dalimi, net jei dėl jo reikia nusileisti kituose sau svarbiuose dalykuose. Šis antrasis apibūdinimas, kaip jau minėjome, diplomatijos teoretikų laikomas artimesniu bendrajai diplomatinėi kultūrai, būdingai diplomatijos profesionalams, kurių vienas iš tikslų – išlaikyti tarptautinės bendruomenės gyvybingumą.

Šio konkretaus tyrimo tikslams, aiškesniam diplomatinę praktiką apibrėžimui skolinsimės taip pat ir Ivero Neumanno, kito diplomatijos studijų klasiko, pasiūlytas „herojiškos“ ir „biurokratinės“ diplomatijos sąvokas. Pasak šio autoriaus, diplomatai dinamiškoje savo kasdienybėje nuolat derina kelis diplomatinio darbo scenarijus: herojišką ir biurokratinį (Neumann 2005)⁴. (Dar yra ir trečias scenarijus – nematomo, diskretiško tarpininko, bet jis mums šiame kontekste nėra labai svarbus.)

Herojiškas scenarijus – tai „žygdarbio scenarijus <...> kuriame yra išskirtinio individualaus vyrų (ir vis dažniau moterų) *braggadocio* ir (ar) lyderystės“ (Neumann 2005: 75). Kiekvienas diplomatas savo darbe siekia įgyvendinti herojaus scenarijų, nes jis labiausiai įprasmina jo, kaip diplomato, darbą: kaupti savo šaliai palankia linkme svarbias tarptautines derybas, reikšmingai pakeisti tarptautinės organizacijos rengiamą tekstą, pasiekti savo šaliai įvertinimo, matomumo, svarbių investicijų

⁴ Šie scenarijai kaip „idealieji tipai“ buvo perimti ir kitų mokslininkų, vykdančių diplomatijos studijas, pavyzdžiui, Christiano Lequesne'o (Lequesne 2017).

ir pan. Tačiau lygiai taip pat svarbus, nuo pirmojo neatsiejamas, yra ir kitas, biurokratinis scenarijus. Tai yra būtinybė „daryti tuos nedidelius veiksmus, kurių iš tavęs tikimasi įvairiausių kontekstuose“ (Neumann 2005: 75). Diplomatiniam kontekste tai būtų kasdienis informacijos rinkimas, pažymų nuolatinis atnaujinimas, pozicijų rengimas, atmintinių rašymas, taip pat – nuolatinis bendravimas su užsienio kolegomis, ryšių mezgimas ir jų palaikymas. Tai normalios (angl. *decent*) kasdienybės scenarijus, kuris būdingas visoms profesijoms.

Pasak Neumanno, diplomatai savęs nelaiko tikrais biurokratais, jie jaučiasi esą kitokie nei kitose valstybės institucijose dirbantys valstybės tarnautojai. Nors dažnai diplomatai pasako, kad jie „tik technokratai“, vykdantys savo vadovų instrukcijas, ir nors užsienio reikalų ministerijose yra daug „biurokratizmo“ – dokumentų nešiojimo iš kabineto į kitą, formalus pozicijų derinimo ir standartinių taisyklių taikymo, diplomatų negalima sugretinti su kitais valstybės biurokratais (Neumann 2012). Kitaip nei vidaus politiką kuruojančių įstaigų pareigūnai, diplomatai sprendimams priimti įtraukia daug platesnį spektrą faktorių – vidinių ir išorinių, kurie dažnai nepriklauso nuo savos valstybės vadovų priimamų sprendimų, – jų kolegų yra kitų šalių diplomatai, išsibarstę po visą pasaulį, ir tarptautinių organizacijų tarnautojai. Diplomatų kasdienių užduočių pobūdis yra visai kitoks ir dažnai pareikalauja daugiau kūrybinės laisvės nei paprasto biurokrato užduotys. Tokiam specifiniam darbui atlikti reikalingi ir kitokie įgūdžiai. Leonardas Seabrooke'as juos pavadino „implicitinėmis diplomatinėmis žiniomis“ (angl. *diplomatic-tacit knowledge*): tai specifiniai gebėjimai, susiję su tarptautinės aplinkos, ypač teisinės, pažinimu, informacijos ir derybinių procesų valdymu, įsitinklinimu ir elgsenos modelių išmanymu skirtingose situacijose (Seabrooke 2015). Šia prasme biurokratinis diplomato darbo scenarijus neturi to neigiamo krūvio, kurį paprastai turi sustabarėjusi vėberiškoji biurokratija.

Diplomatas, anot Neumanno, turi išmokti derinti šiuos du scenarijus, nes besiremdamas vien herojiška linija taps išsišokėliu, sunkiai pritampančiu prie profesijos kolegų, o susitelkęs tik į biurokratinę liniją diplomatas neteks dinamiškumo, kuris yra privaloma šios profesijos dalis (Neumann 2005). Vis dėlto, kaip matysime, vieno ar kito scenarijaus vertė kiekvienoje diplomatinėje tarnyboje priklauso nuo jai specifinės darbo kultūros.

Šiame straipsnyje matysime, kad Lietuvoje teikiama pirmenybė herojiškam diplomatinio darbo scenarijui. Neabejotinai diplomatai taiko ir biurokratinį scenarijų, bet jam nėra teikiama ypatinga reikšmė, o kartais, kaip matysime, jis ir apleidžiamas. Toks lietuviškosios diplomatijos stilius vystėsi herojiškiems darbams palankiame istoriniame kontekste, o šiandien jis dera su politizuotu diplomatinės tarnybos organizavimu, fragmentuotu užsienio politikos formavimo procesu ir prisirišimu prie to, kas diplomatų vadinama „vertybine“ politika. Tai kuria diplomatiją,

kuri yra karinga, sunkiai linkstanti į kompromisą. Tokia Lietuvos diplomatija neišvengiamai labiau susitelkusi į valstybės politinės galios centruose suformuotų interesų gynimą nei į bendro tarptautinės bendruomenės interesų balanso ir pasaulinio bei regioninio taikaus bendrabūvio išlaikymą. Šia prasme lietuviškoji diplomatinė kultūra labiau atitinka *vienpusės* diplomatijos koncepciją nei klasikinės bendrosios diplomatinės kultūros apibrėžimą, kurį referuoja Sharpas, Wisemanas ir kiti diplomatinių studijų autoriai.

HEROJIŠKŲJŲ DIPLOMATINIO DARBO SCENARIJŲ GENEZĖ

Lietuvos diplomatinė tarnyba, nepaisant simbolinio tradicijos tęstinumo, išlaikyto išėivijoje okupacijos metais veikusių diplomatų, daugumą praktinių veiklos tradicijų turėjo sukurti nuo nulio⁵. Jaunieji Lietuvos diplomatai neturėjo jokios užsienio politikos patirties ir jokių diplomatinio darbo įgūdžių⁶. Diplomatinio veiksmo sprendimai buvo generuojami paties proceso metu. Lygiai taip pat spontaniškai klostėsi naujosios Lietuvos diplomatinės kultūros bruožai. Tam tikras retorikos stilius, tam tikri išbandyti ir pasitvirtinę naratyvai, tam tikros idėjos, kurios proceso metu įgijo legitimumą, sėkmingi taktiniai pasirinkimai ir priimtinomis pripažintos praktikos buvo įrašytos į Lietuvos diplomatijos „praktinę istoriją“, iš kurios patirties sėmėsi beaugančios Lietuvos diplomatinės tarnybos nariai. Mokymosi procesas nebuvo linijinis. Lietuvos diplomatinės kultūros formavimuisi įtaką darė daug faktorių: asmenybės, ne tik gebėjusios formuoti užsienio politikos sprendimus, bet ir pasiūliusios veiksmingus jos įgyvendinimo modelius, susiklosčiusios diplomatinio darbo aplinkybės, užduočių pobūdis, Lietuvos santykis su kitomis valstybėmis, pagaliau pati ministerijos ir apskritai valstybės administracijos biurokratinių praktikų struktūra.

⁵ Kai kurie Lietuvos diplomatijos stebėtojai, pavyzdžiui, Asta Petraitytė-Briedienė, teigia, kad išėivijos diplomatija turėjo įtakos naujam Lietuvos diplomatijos tradicijai (Petraitytė-Briedienė, 2018). Vis dėlto šią poziciją reikia niuansuoti: į naująją Lietuvos diplomatinę tarnybą iš išėivijos įsiliejo tik vienas kitas asmuo: Antanas Dambra, Romas Misiūnas, Ugnė Karvelis, Ričardas Bačkis, Adolfas Venckus, Stasys Lozoraitis. Šie žmonės, nors ir buvo daugeliui naujų Lietuvos diplomatų pavyzdžiais ir mokytojais, negalėjo masiškai daryti įtaką diplomatinei kasdienybei. Daugelis jų, išskyrus Gintę Damušytę, dirbo trumpai, tik užsienyje, negrįždami į pačią Užsienio reikalų ministeriją, o užsienio politikai Lietuvoje iki pat 2000-ųjų vadovavo jokios diplomatinės patirties neturintys asmenys (neskaitant antros Algirdo Saudargo ministro kadencijos 1996–2000 metais, įvertindami jo 1990–1992 metais įgytą patirtį). Įdomu pasvarstyti, kokia būtų buvusi Lietuvos diplomatinė tradicija, jei Stasys Lozoraitis būtų taikęs ne į prezidento postą, o būtų tapęs Užsienio reikalų ministerijos vadovu.

⁶ Čia vertėtų paminėti keletą sovietinėje diplomatinėje tarnyboje apmokytų jaunų diplomatų, kaip Dalius ir Gedrius Čekuoliai, Vincas Justas Paleckis, Rimantas Šidlauskas. Tačiau jų patirtis buvo labai įvairi ir greičiausiai nereikėtų pervertinti jos įtakos naujam Lietuvos diplomatinei tradicijai (Čekuoliai buvo tik ką pradėję savo karjerą, Paleckis į diplomatinę tarnybą atėjo vėliau ir labai ilgai neužsibuvo).

Pirmąjį Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetį jaunos žmonės dirbti naujai įkurtoje Užsienio reikalų ministerijoje turėjo motyvuoti didelis entuziazmas, nes materialiniai resursai buvo riboti. Dešimtmečio viduryje pradėjusi veikti ministerijos Atrankos komisija kandidatams užduodavo pagrindinį klausimą: „Ar išgyvensite iš diplomato algos?“⁷ Diplomatus, tiesa, tuo metu vis dar buvo ieškoma per skelbimus spaudoje, kviečiant jaunimą į darbą ministerijoje⁸. Diplomatinė tarnyba jos gyvavimo aušroje nebuvo ta „patogi“ valstybės tarnyba, kurioje visam gyvenimui užtikrinta nesunki biurokratinė kasdienybė ir nuolatinės pajamos. Jaunos žmonės traukė įdomus darbas, galimybė išvykti į užsienį padirbėti.

Entuziazmas buvo naudinga jaunosios Lietuvos diplomatijos savybė, nes jai tekusios užduotys buvo neproporcingai milžiniškos. Reikėjo išsikovoti nepriklausomos valstybės pripažinimą, kuris po 1990-ųjų kovo mėnesio pasirodė esąs daug sunkiau pasiekiamas, nei buvo įsivaizduota. Kartu tai buvo be galo dinamiškas laikotarpis: „Aš dirbau įdomiais laikais. Nebeįdomu dabar. Man gaila tų, kurie ateina [dirbti] atašė, o išeina skyriaus vedėjais. Sąjūdis buvo velniškai įdomus“, – teigia vienas buvęs pirmosios kartos diplomatas⁹. Pirmojoje Užsienio reikalų ministerijoje „buvo toks „minios valdymas“ – visi viską darė: <...> visi draugai, visi viskuo susirūpinę“, – pasakoja kitas¹⁰. Pirmaisiais Užsienio reikalų ministerijos gyvavimo metais nebuvo nei patvirtintos vidinės tvarkos, nei blankų, nei finansinės apskaitos taisyklių¹¹, diplomatiją tiesiog reikėjo „išrasti“, bendromis pastangomis atrasti būdus norimam rezultatui pasiekti.

Pirmieji Lietuvos diplomatinės tarnybos metai buvo labai palankus laikas skleisti herojiškam diplomatinio darbo scenarijui. Beveik visa, net ir kasdieninė veikla buvo herojiška: iš kur gauti muilo ministerijos tualetuose¹², kad nenukentėtų „varganos“ valstybės įvaizdis prieš užsienio svečius, kokia forma rašyti laišką kitos šalies prezidentui arba kaip tvarkyti dolerius ministerijos kasoje? Kartu, žinoma, spręsta: kaip pasiekti, kad Europos saugumo bendradarbiavimo konferencijos tekstuose Lietuva nebebūtų klasifikuojama kaip buvusi Sovietų Sąjungos šalis¹³; kaip, negavus nepriklausomybės pripažinimo nė iš vienos valstybės, dvišalėje deklaracijoje su Danija išsiderėti formulę, kad esant tinkamoms aplinkybėms gali būti užmegzti

⁷ Neformalus pokalbis su Lietuvos diplomatais.

⁸ Interviu su ilgamečiu Lietuvos diplomatu, 2015 metų birželis, Briuselis.

⁹ Interviu su ilgamečiu aukšto rango Lietuvos diplomatu, 2016 metų rugpjūtis, Vilnius.

¹⁰ Interviu su buvusiu Lietuvos diplomatu, 2015 metų lapkritis, Vilnius.

¹¹ Interviu su buvusiu aukšto rango Lietuvos diplomatu, 2015 metų birželis, Briuselis.

¹² Epizodas apie muilą yra iš pirmųjų Estijos diplomatų prisiminimų (Eek-Pajuste 2014), tačiau šios problemos esmė artima ir kitoms Baltijos šalims. Pasakojimas apie baimę keliančią „dolerinę kasą“ – lietuviškas: interviu su buvusiu Lietuvos diplomatu, 2015 metų lapkritis, Vilnius.

¹³ Pasak ESBK dirbusių diplomatų, buvo taikoma į „Vakarų kranto“ (*West Coast*) terminą. Interviu su buvusiu Lietuvos diplomatu, 2015 metų lapkritis, Vilnius.

diplomatiniai santykiai¹⁴; kaip išvarytiems iš šalės, vykstant Paryžiaus konferencijai, sukelti kuo didesnę diplomatinę pasipiktinimą ir sutelkti palaikymą Baltijos šalių nepriklausomybės siekiams¹⁵ ir t. t. Ši herojiškų metų tarpė formavo ne vieną Lietuvos diplomatą ir savitai pažymėjo lietuviškosios diplomatijos stilių. Būti aktyviam, matomam, nuolat veikti – Lietuvos diplomatai tapo kasdienės veiklos modeliu

Gana greitai Lietuvos užsienio reikalų ministerija išvystė ir biurokratinį diplomatinio darbo scenarijų, kurdama vis aiškesnius orientyrus savo darbuotojams, ko iš jų tikimasi. Tačiau herojiškas scenarijus liko aktualus. Lietuvai atgavus nepriklausomybę sudėtingų darbų tarptautinėje arenoje nesumažėjo: reikėjo išvesti okupacinę kariuomenę, įsitvirtinti tarptautinėse organizacijose, vėliau pasiekti narystes Europos Sąjungoje ir NATO, pagaliau – sukurti ir išplėsti diplomatinį atstovybių tinklą svarbiausiose užsienio šalyse. Visi šie darbai pareikalavo ne mažiau herojiškų pastangų: vidinių politinių jėgų mobilizavimo, intensyvių tarptautinių derybų, didžiųjų Vakarų valstybių politinės klasės įtikinėjimo ir aktyvių „namų darbų“ pačioje Lietuvoje: modernizuojant valstybės administraciją ar kuriant ir stiprinant saugumo bei gynybos struktūras.

Diplomatai prisimena darbą „iki nakties ir be savaitgalių“ Europos integraciją koordinuojančiose institucijose¹⁶, taip pat įvairiausias narystei NATO pasiekti kurtas strategijas. Čia vertėtų paminėti Vilniaus dešimtuką (Ušackas 2020), JAV ir Baltijos valstybių partnerystės chartiją, kurioje jau 1998-aisiais įtvirtintas „JAV interesas išlaikyti Baltijos šalių nepriklausomybę, teritorinį vientisumą ir saugumą“ (US Department of State 1998). Buvo intensyviai dirbama su visuomene, angažuojamos nevyriausybinės, jaunimo organizacijos, rengiami aukščiausio lygio valstybių vadovų susitikimai, kartu vystomos ir vidutinio lygmens diplomatinės iniciatyvos. Tokį visų diplomatinų sluoksnių aktyvumą įdomiai iliustruoja „Viena Baltijos šalis į NATO“ strategija. Šią strategiją sukūrė Užsienio reikalų ministerijos Politikos planavimo departamentas, kuris, pasak liudininkų, tuo metu veikė gana savarankiškai¹⁷. Lietuvos diplomatai, rengdamiesi NATO politikos patarėjų diskusijoms, nusprendė pasiūlyti į NATO kuo greičiau priimti vieną Baltijos šalį (Lietuva tuo metu buvo labiausiai pažengusi rengtis narystės procesui), o kitos sektų iš paskos. Ši idėja sulaukė plataus dėmesio ir kurį laiką buvo gvildinama kaip viena

¹⁴ Danija buvo vienintelė šalis, su kuria dar prieš nepriklausomybės pripažinimą pavyko raštiškai susitarti dėl potencialių diplomatinų santykių, t. y. dėl netiesioginio pripažinimo, žinoma, tik sąlygiškai. Interviu su buvusiu aukšto rango Lietuvos diplomatu, 2015 metų birželis, Briuselis.

¹⁵ Incidentas įvyko Paryžiuje per ESBK viršūnių susitikimą, kai Baltijos šalių užsienio reikalų ministrai, specialieji Prancūzijos svečiai, Gorbačioviui pareikalavus, buvo išprašyti iš pagrindinės šalės, o vakare jie surengė spaudos konferenciją ir didžiulį priėmimą Paryžiaus diplomatiniam korpusui, kuriame sulaukė nemažo palaikymo (Bergmane 2011).

¹⁶ Neformalūs pokalbiai su Lietuvos diplomatais.

¹⁷ Interviu su buvusiu Lietuvos diplomatu, 2016 metų balandis, Vilnius.

iš alternatyvų greitesnei NATO plėtrai. Dar vienas herojiškos diplomatijos pavyzdys – pasaulyje plačiai cituotas Vilniaus dešimtuko laiškas, reiškiantis paramą JAV kariniams veiksams Irake (Gherghisan 2003).

Herojiškų diplomatijos scenarijų paieška neišnyko ir įstojus į Europos Sąjungą ir NATO. 2004-ieji buvo sutikti ne tik su džiaugsmu, bet ir su tam tikru nerimu. Imta ieškoti naujų „politinių elitą ir visuomenę mobilizuojančių tikslų“, kaip teigia Ramūnas Vilpišauskas, čia pat pripažindamas, kad atsivėrusi politinių tikslų tuštuma nebuvo užpildyta (Vilpišauskas 2015: 264). Diplomatas, dalyvavęs formuojant naująją politiką, liudija:

Vyko *brainstorming*’as intensyvus ir greitas. Sakėm: pasiekėm tikslą. Liksim auksine provincija ar kažką darom dar? Baigėsi tuo, kad auksinė provincija negerai, neužtenka. *Kodėl?* Visada gerai turėti idėją ir užsienio politikoje, kuo norim būti. Centras ne centras... kuo mes galim būti naudingi, vertingi, kur mūsų gali klausyti Vakarai, kad ne tik penkta koja, kuri tik valgo iš Europos.¹⁸

Panašiuose liudijimuose išryškėja herojiško scenarijaus ilgesys. Būti auksine provincija, nuosekliai siekti ramios gerovės savo šaliai irgi yra idėja, tinkanti užsienio politikos strategijai. Tačiau ji labiau atitinka antrąjį, biurokratinį, scenarijų: daryti įprastus, bet reikalingus kasdienius darbus. Tuo tarpu naujoji užsienio politika turėjo aiškiai herojiškų bruožų, ji kėlė aukštus, nebūtinai realius, esamais Lietuvos diplomatiniais pajėgumais nevisiškai pagrįstus tikslus, tarsi sugrįžtant į tą psichologinę būseną, kurioje buvo pirmieji Lietuvos diplomatai: menki resursai, neproporcingai dideli tikslai, tačiau didžiulė energija, entuziazmas ir aktyvumas. 2004-aisiais Lietuvos diplomatai žinojo, jog tokia strategija veikia. Bent jau iki 2004-ųjų tikrai veikė: buvo pasiekta tikslų, kuriuos neigė daugybė *realpolitik* principu besivadovujančių Vakarų diplomatų¹⁹. Labai populiarius tuo metu buvo posakis, kad Lietuva gebėjo „suduoti smūgį, pranokstantį savo svorio kategoriją“²⁰.

Įgyvendinant naująją užsienio politikos strategiją investuota į aktyvią paramą demokratizacijos procesams Europos Rytuose esančiose šalyse: Gruzijoje, Ukrainoje, Moldovoje. Valdas Adamkus lemtingai dalyvavo Ukrainos Oranžinės revoliucijos procese, Lietuva kartu su kitomis Baltijos šalimis aukščiausiu lygiu įsitraukė į Demokratinio pasirinkimo bendriją (Peuch 2005) ir 2006-ųjų gegužės mėnesį surengė plataus masto Vilniaus konferenciją, patvirtinančią Lietuvos lyderystę vienijant Rytų Europos šalis. Pusiau juokais, pusiau rimtai Užsienio reikalų ministerijos kabinetuose per rankas keliavo Adamkaus patarėjų užsakyta Gintaro Beresnevičiaus knygelė „Imperijos darymas“, kaip naujosios Lietuvos užsienio

¹⁸ Interviu su ilgamečiu aukšto rango Lietuvos diplomatu, 2017 metų gegužė, Briuselis.

¹⁹ Pasak kai kurių Vakarų Europos diplomatų, Baltijos šalys buvo laikomos neapginamomis. Šis klausimas vėl iškilo po 2014-ųjų, kai imta kalbėti apie galimo Rusijos įsiveržimo grėsmę (Shlapak, Johnson 2016).

²⁰ “Punch above one’s weight” (Lamoreaux, Galbreath 2008).

politikos atspindys²¹. Neatsitiktinai išpopuliarėjo ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalendorius, kurio kasdienės žinios buvo galima rasti vidiniuose ministerijos tinkluose.

Lietuvos diplomatai kartu su latviais ir estais tapo aktyviausiais Rytų Europos partnerių gynėjais Euroatlantinėse struktūrose, siekiančiais šioms šalims Europos ir NATO politinio dėmesio, finansinių ir ekspertinių resursų, o galiausiai – narystės perspektyvos (Kesa 2015). Tam tikra prasme Lietuvos diplomatai save suvokė ir kaip padedančius vykdyti platesnę JAV strategiją, ypač suaktyvėjusią po karo Irake, kurios tikslas – plėsti demokratinę erdvę kuo toliau į Europos rytus²². Demokratinio pasirinkimo bendrija ir jos aukšto lygmens susitikimai, kuriuose buvo siekiama kuo matomesnio JAV ir Europos Sąjungos dalyvavimo, iš dalies mena Vilniaus dešimtuko bei JAV ir Baltijos chartijų modelį, kai diplomatiniais politiniais įsipareigojimais siekiama paramos NATO ir Europos Sąjungos plėtrai į Rytus²³. Panašus aukšto lygmens politinis dėmesys apie 2005–2007 metus buvo teikiamas JAV ir Adrijos chartijai, savo formule 1 + 3 simboliškai atspindinčiai JAV ir Baltijos chartiją, nepamirštant prijungti ir dar dvejų aspirančių į NATO ir Europos Sąjungą – Ukrainos ir Gruzijos.

Pažymėtina, kad nors politinė parama Lietuvos Rytų kaimynėms buvo ir išliko nuosekli bei aktyvi, realių žmogiškųjų ar finansinių resursų padėti Rytų partnerėms įgyvendinti administracines, ekonomines reformas Lietuva turėjo ne itin daug ir investavo į juos tik labai pamažu. Surinkti duomenys byloja, kad Rytų kaimynystės šalys yra nepopuliarios tarp Lietuvos diplomatų, o personalo trūkumą rotacijai „į Rytus“ spręsti ne vieną kartą buvo svarstoma jaunuosius diplomatus į Rytų Europos ambasadas siunčiant privaloma tvarka arba neskiriant diplomatų dviem rotacijoms į Vakarų iš eilės. Tokie planai nebūdavo nuosekliai įgyvendinami – rotacijos Lietuvos Užsienio reikalų ministerijoje vykdomos, kaip ir kitose šalyse, pagal poreikį ir diplomatų gebėjimus ar pasirinkimą, – tačiau jie liudija apie egzistuojančius sunkumus mobilizuojant diplomatų dėmesį politikai, kuri deklaruojama kaip prioritetinga. Panašiai sudėtinga Užsienio reikalų ministerijai yra pritraukti ir kitų institucijų dėmesį, kurios galėtų ekspertinėmis žiniomis ar eurointegracine patirtimi prisidėti prie paramos Europos Rytų partneriams. Dar 2014 metais (dešimt metų nuo „Regiono centro“ politikos paskelbimo pradžios) Inga Stanytė-Toločkienė

²¹ Interviu su ilgamečiu aukšto rango Lietuvos diplomatu, 2017 metų birželis, Briuselis.

²² Interviu su ilgamečiu Lietuvos diplomatu, 2015 metų birželis, Paryžius. Prisiminkime, kad panašiu metu JTO įkurta JAV bei Lenkijos iniciuota Demokratijų bendrija, kurios viena aktyviausių narių buvo Lietuva, savo pirmininkavimo metais (2009–2011) daugeliui priminusi apie tokios bendrijos egzistavimą: <<https://community-democracies.org>>.

²³ Čia vertėtų paminėti 2006-ųjų Vilniaus konferenciją, kurioje dalyvavo JAV viceprezidentas Dickas Čenėj'is ir pasakė svarbią kalbą (The White House 2006).

teigė, jog tai ir liko tik „entuziastų“ politika, taip ir netapusi prioritetine visos valstybės mastu“ (Stanytė-Toločkienė 2015: 317).

Taigi įgyvendinant naująją Lietuvos užsienio politiką diplomatinėje kasdienybėje ilgą laiką buvo daugiau taikomas herojiškas, politinis veikimo modelis – viršūnių susitikimų organizavimas, chartijų ir deklaracijų rengimas, o kasdienis biurokratinis darbas, siekiant nuosekliu, planuotu ir sistemingu bendradarbiavimu konsoliduoti demokratiją Europos Rytų partnerėse, pagreitį įgijo tik labai pamažu. Lietuvos diplomatų polinkį į ryškiai matomus, aukšto lygmens renginius, mažiau reikšmės teikiant kasdienei diplomatinei rutinai, pastebėjo ir jų užsienio kolegos. JAV diplomatai Vilniuje savo telegramoje į Vašingtoną teigia: „Lietuviai pabrėžia „samitų“ ir aukšto lygmens susitikimų fanfaras, kartu nepakankamai vertindami reguliariai suplanuotas konsultacijas, kurias mes paprastai rengiame su artimiausiais sąjungininkais Briuselyje ir kitur“ (Wikileaks 2008).

Herojiškų scenarijų paieška būdinga ir kituose kasdienio Lietuvos diplomatų darbo baruose: nuolatos ieškoma idėjų, lyderystės, projektų. Imkime pavyzdžiu dvišalę diplomatiją su Rusija: naujai į postą atėjus politikams, diplomatams vykstant konsultacijų į Maskvą, buvo įprasta ieškoti naujų iniciatyvų. Kartais tai atspindėdavo norą pasiūlyti „pozityvią darbotvarkę“, kartais – parodyti Vakarų partneriams, kad lietuviai nėra „rusofobai“. Pavyzdžių yra bent keletas: Petras Vaitiekūnas, vykdamas į Maskvą 2006 metais, vežėsi sąrašą bent dvidešimties projektų, kuriuos būtų galima įgyvendinti su Rusija (Wikileaks 2007); Dalios Grybauskaitės 2010-ųjų susitikimui su premjeru Vladimiru Putinu buvo rengiamas bendro projekto NATO kontekste pasiūlymas. Netgi ministras Linas Linkevičius, kuris, dirbdamas ambasadoriumi NATO, turėjo suvaldyti situaciją po karo Gruzijoje ir Lietuvos pasipriešinimą JAV „perkrovimo politikai“ su Rusija, prieš 2012-ųjų rinkimus pasiryžo vykdyti koalicijos programą, kurioje buvo brėžiamas tikslas – „perkrauti“ santykius su Rusija. Ne tiesiog kurti gerus kaimyninius santykius, bet simboliškai juos „perkrauti“ (BNS 2013).

Prasidėjus karui Ukrainoje, buvo mestasi į priešingą pusę: nors Europos Sąjunga 2016 metų kovo mėnesį per užsienio reikalų ministrų susitikimą išskyrė penkis bendravimo su Rusija principus, tarp kurių buvo palikta galimybė kalbėtis su Rusija klausimais, kurie svarbūs Europos Sąjungai (Europos Parlamentas 2020), Lietuvos dialogas su Rusija buvo apribotas maksimaliai, net ir ekspertiniame, diplomatiniam lygmenyje. Tą byloja skandalas, kilęs Lietuvos viešojoje erdvėje, kai naujai išrinktas parlamento pirmininkas priėmė Lietuvoje reziduojantį Rusijos ambasadorių (Želnienė 2017). Iš esmės rutininis diplomatinio mandagumo ritualas buvo palaikytas neleistinu politiniu žingsniu. Nuo 2014-ųjų Lietuvos ambasadorius Rusijoje vienintelis iš Maskvoje reziduojančio diplomatinio korpuso nedalyvauja kasmetinėse Gegužės 9-osios šventėse (gėles kartu su ambasados personalu

prie Nežinomo kareivio kapo padeda gegužės 8-ąją), o Rusijos ambasadorius Lietuvoje nekviečiamas į diplomatinius renginius²⁴. Panašiai vyriausių užsienio politikos sprendimų sluoksniuose kilo susierzinimas tada, kai 2016 metų pavasarį keli Lietuvos diplomatai išvyko darbinio vizito į Kaliningradą tiksliai apsibrėžti esminius interesus, dėl kurių vertėtų bendradarbiauti²⁵. Šis regionas itin svarbus Lietuvai tiek dėl bendros kaimynystės klausimų, tokių kaip bendrų vandens telkinių priežiūra ar sienos apsauga, tiek dėl Lietuvai svarbių Kaliningrade esančių kultūrinių objektų ir lietuviškos diasporos, tiek dėl ekonominio bendradarbiavimo galimybių ar pagaliau saugumo ir srities militarizavimo klausimų nuo 2014 metų ėmė stokoti aiškios diplomatinio darbo programos²⁶.

Aukščiausiam lygmenyje prezidentė Grybauskaitė savo metiniame pranešime 2016-aisiais teigė, kad „raginimai draugauti su agresoriumi pavojingi nė kiek ne mažiau, nei nedraugiškos šalies naikintuvai virš mūsų galvų“ (Grybauskaitė 2016). Užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius, kai 2015 metų gruodį Prancūzijos prezidentas François Hollande'as paminėjo, jog Rusija yra Europos partneris, teigė, kad „Rusija yra faktorius, bet ne partneris“ (Taylor 2015). Tai reiškia, jog į Rusijos veiksmus būtina atsivelti, bet nebūtina su ja pačia apie juos kalbėtis. Buvęs įtakingas Lietuvos diplomatas interviu teigia, kad „santykiuose su Rusija nėra perspektyvos <...>. Jei išduosim Ukrainą, pažeisim savo interesus“²⁷, o kitas buvęs aukšto rango diplomatas Žygimantas Pavilionis viešai ragina su Rusija nesitarti, o ją „drausminti“ (Pavilionis 2018). Apribojus net ir kasdienį, „biurokratinį“ diplomatinį dialogą tarp Lietuvos ir Rusijos, nebeliko resursų spręsti tokius praktinius dalykus kaip, tarkim, Kristijono Donelaičio muziejaus Kaliningrade išlaikymas (Skėrytė 2017) arba galimybė susitarti dėl „Misijos Sibiras“ ekspedicijų²⁸.

„Mums nuolatos reikalinga įtampa. Jeigu jos nėra, mes ją specialiai kuriame“, – teigia vienas diplomatas²⁹. Reaktyvi, nemetanti svarbiems tikslams „visų turimų vidaus ir užsienio politikos jėgų“ (Lopata, Januška, Jokubaitis, Bumblauskas 2017) diplomatija yra kritikuojama. 2017-ųjų pradžioje pasirodė vieša kritika, kad Lietuvos diplomatinės pastangos buvo nepakankamos stabdant Astravo atominės elektrinės statybą. Grupė užsienio politikos kritikų, anksčiau prisidėjusių prie naujosios užsienio politikos kūrimo, tokią diplomatiją vadino kapituliavimu ir net išdavyste

²⁴ Interviu su ilgamete aukšto rango Lietuvos diplomate, 2019 metų sausis, Vilnius.

²⁵ Neformalus pokalbis su Lietuvos diplomatais.

²⁶ Idem.

²⁷ Interviu su aukšto rango ilgamečiu Lietuvos diplomatu, 2016 metų rugpjūtis, Vilnius.

²⁸ Diplomatai teigia, kad „Misiją Sibiras“ nutraukti buvo beveik asmeninis Rusijos ambasadoriaus Lietuvoje Aleksandro Udalcovo siekis, kurį jam pavyko įgyvendinti. Visgi kyla klausimas, kaip atsitiko, kad ambasadorius, kuris turėtų būti pagrindinis diplomatinio dialogo dalyvis, tapo toks piktas Lietuvos atžvilgiu, kad nebebuvo galima išspręsti vizų jaunimui išdavimo problemos.

²⁹ Interviu su ilgamečiu aukšto rango Lietuvos diplomatu, 2017 metų birželis, Briuselis.

(Lopata, Januška, Jokubaitis, Bumblauskas 2017; Lopata 2017). Užsienio reikalų ministerija su kitų institucijų ekspertais problemą iki tol sprendė naudodamasi tarptautinės teisės instrumentais, keldama klausimą atitinkamose branduolinės energetikos saugumą užtikrinančiose tarptautinėse institucijose, taip pat bandydama įtikinti partneres nepirkti nesaugios elektros. Kilus pasipiktinimui Lietuvos viešojoje erdvėje, suaktyvėjo ir Lietuvos diplomacija, pastaraisiais metais įtraukianti Astravo klausimą į visus diplomatinis pokalbius. 2019 metų pavasarį paklausus Europos Sąjungos koridorius gerai pažįstančios diplomatės, ar Lietuva vis dar Europoje laikoma „vieno klausimo (Rusijos) valstybe“ (Samoškaitė 2014), ji, kiek juokaudama, atsakė, kad „dabar esame dviejų klausimų valstybe: Rusijos ir Baltarusijos“³⁰. Lietuvoje yra tikima, kad sutelkus visas turimas vidaus ir užsienio politikos pajėgas yra įmanoma fundamentaliai pakeisti istorijos kryptį. Įdomu tai, kad minėto straipsnio autoriai gerosios patirties pavyzdžiu teikia 1990 metų Kovo 11-osios Aktą ir kietą Lietuvos poziciją su Maskva dėl nepriklausomybės nesiderėti. Herojiškos diplomatijos pavyzdžiai vis dar gyvi ir aktyviai siūlomi kaip problemų sprendimo būdai.

Vadovauti, siekti matomumo, pripažinimo, lyderystės – figūruoja kaip brėžiami, tačiau nebūtinai reflektuoti ir į apčiuopiamus rezultatus orientuoti lietuviškosios diplomatijos tikslai. Lietuva buvo pirmoji iš trijų Baltijos šalių, kuri pirmininkavo Europos Sąjungai, pirmoji, kuri tapo Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos nenuolatine nare. Lietuvos diplomatijos strategijas tarptautinėse organizacijose analizavę mokslininkai padarė išvadą, kad ji dažnai apsiribojo siekiu tapti matoma, bet neturėjo gilesnės, plačiau apmąstytos programos, kuo konkrečiai ši patirtis Lietuvai, be matomumo, gali būti naudinga:

Galima teigti, kad Lietuvos aktyvumas siekiant užimti matomas pozicijas tarptautinėse organizacijose buvo svarbus ne tik stiprinant diplomatinis gebėjimus, bet ir įtvirtinant Lietuvos „diplomatinę kultūrą“. Ją jau dabar galima įvardyti kaip paremtą aktyvumu, iniciatyva ir funkcinė-institucine atsakomybe – tačiau vis dar daug energijos skiriama siekiamis įrodyti savo vertę ir sulaukti pripažinimo, ypač iš Vakarų sąjungininkių. (Janeilūnas, Miglinaitė 2015: 385)

Be pasiekto matomumo įdirbis aukščiausioje pasaulio diplomatinėje lygoje nėra plačiau sistemiškai panaudojamas įtvirtinant Lietuvos pozicijas globalinėje politikoje už specifinių tarptautinių organizacijų sprendžiamų problemų ribų³¹. Pavyzdžiui, Lietuvos dalyvavimas Jungtinių Tautų Saugumo Taryboje 2014–2015 metais Lietuvos viešojoje erdvėje buvo labai mažai aptariamasis, o Lietuvos prioritetai šioje institucijoje plačiai nereflektuoti (Jakniūnaitė, Miglinaitė 2014).

³⁰ Interviu su ilgamete aukšto rango Lietuvos diplomate, 2019 metų sausis, Vilnius.

³¹ Apie tai, kad dalyvavimas JTO Saugumo Taryboje nebuvo iki galo išnaudotas, šio straipsnio autorei užsiminė kai kurie jos kalbinti diplomatai.

VERTYBINĖ POLITIKA IR DRĄSI RETORIKA

Dar viena labai ryški Lietuvos herojiškos diplomatijos apraiška yra vertybinis ir dažnai aštrus diskursas: apeliavimas į teisingumą, tarptautinės teisės principų laikymąsi, laisvę tautoms, ypač mažoms, apsispręsti dėl jų valstybių ateities ir saugumo garantijų pasirinkimo. Viena vertus, tai nuspėjamas mažos valstybės elgesys: mažos šalys visuomet aktyviau palaiko tarptautinės teisės normas ar tarptautines organizacijas, kurios riboja galingesnių valstybių veiksmus ir galimą savivalę. Tarptautinės institucijos tvirčiau nei nedideli ekonominiai ir kariniai resursai užtikrina mažų valstybių išlikimą tarptautinėje sistemoje (Vital 1967; Neumann, Gstohl 2004). Vis dėlto lietuviškas vertybinis diskursas yra specifinis. Jis nulemtas lietuviškos diplomatijos istorinių patirčių ir konkrečios geopolitinės situacijos: Rusijos grėsmės ir JAV kaip sąjungininkės pasirinkimo. Kai kurie politologai svarsto, ar toks lietuviškas diplomatinis diskursas apskritai yra nuoširdžiai vertybinis, ar pajungtas labai konkrečias ribas turintiems interesams (Vaščenkaitė 2011).

Svarbu paminėti, kad ypatingos ir, beje, gana tvarios, ilgalaikės reikšmės Lietuvos diplomatinės kultūros formavimuisi turėjo Vytautas Landsbergis³². Įvairios politinės aplinkybės lėmė, kad pirmaisiais nepriklausomybės metais (nuo 1990-ųjų) užsienio politikos sprendimai buvo sutelkti Aukščiausiosios Tarybos pirmininko rankose³³. Ypatingas Landsbergio diplomatijos stilius aprašytas anuometinių įvykių stebėtojų ir analitikų: kategoriški, griežti sprendimai (pavyzdžiui, atkaklus atsisakymas skelbti moratoriumą dėl Kovo 11-osios Akto), atitinkamai griežta ir tiesi retorika, „nevyniojanti žodžių į vatą“³⁴, apeliavimas į moralines vertybes (ypač bandant „sužadinti“ didžiųjų Vakarų valstybių atsakomybės jausmą), orus nenuolaidžiavimas Rusijos spaudimui, taip pat ir įsitikinimo savo teisumu demonstravimas, kalbėjimas iš teisiotojų pozicijų, gal netgi šiek tiek ignoruojant auditorijos pasirengimą tokius žodžius priimti. Landsbergis tiesiai rėždavo retorinius klausimus amerikiečiams, kurie, nesilaikydami ilgametės Baltijos šalių okupacijos nepripažinimo politikos, diplomatiškai žaidime rinkosi Michailą Gorbačiovą ir Sovietų Sąjungos stabilumą, o ne laisvės principus ir nedrįso pripažinti Lietuvos nepriklausomybės: „Ar Amerika mus parduos ir antrą kartą?“, „Kokią vertę beturi pati laisvės idėja?“ (Senn 1995: 105), „Ar Amerika bevarta ir toliau vadintis laisvo pasaulio lydere?“ (Bošs 2010: 71). Tai versdavo amerikiečių diplomatus jaustis nepatogiai:

³² Kai kurių užsienio politikos stebėtojų nuomone, V. Landsbergis dar ir Grybauskaitės dviejų kadencijų metu (iki 2019-ųjų) tiesiogiai ir netiesiogiai darė įtaką priimant Lietuvos užsienio politikos sprendimus.

³³ Anot Alfredo Eričo Senno, visi dokumentai, siunčiami iš Lietuvos, tuo laikotarpiu buvo pasirašyti Landsbergio, bet ne užsienio reikalų ministro Saudargo (Senn 1995); taip pat Nekrašas (1996).

³⁴ Raimundas Lopata savo straipsnyje „Krizė pagal V. Ušacką ar karas pagal Lietuvą?“ teigia: „Mylėtume Vytautą Landsbergį ar nemylėtume jo, turime pripažinti – ypač santykiuose su Rusija reikia kalbėti žodžiais, nevyniojant juos į vatą“ (Lopata 2015).

daugybė jų nuoširdžiai palaikė Lietuvą ir solidarizavosi su lietuvių tautos laisvės siekiais, rašė palankias instrukcijas ir raportus valstybės vadovams (Senn 1995: 93), tačiau JAV politikai ir diplomatai, kaip patyrę pasaulinės politikos veikėjai, privalėjo paklusti daug subtilesnei daugiasluoksnio diplomatinio žaidimo logikai:

Amerikiečiai buvo sutrikę, manė jog „dirba su diletantais, kurie bet kokią privačiai pateiktą lankstumo pasiūlymą gali viešai apibūdinti kaip išvadą, kad Jungtinės Amerikos Valstijos pasiduoda“.³⁵

Tai buvo ir diplomatinio nepatyrimo išdava. Neįmanoma, tik užlipus ant tarptautinės scenos, iškart pajusti politinio žaidimo subtilybes. O kad jų nepakanka išmokti knygoje ir privaloma „pajusti“, sako kiekvienas diplomatijos vadovėlis: „Diplomatija – labiau menas, nei mokslas“³⁶. Diplomas, kaip ir geras verslininkas, kaip geras derybininkas, kaip geras pokerio lošėjas, turi pajusti, kokios rašytos ir nerašytos taisyklės galioja žaidime ir kaip jas taikyti kiekvienu atveju. Diplomas tam tikra prasme vadovaujasi Pierre'o Bourdieu aprašyta praktine logika, kuri naudojama daugybėje kasdienių situacijų: pavyzdžiui, dukrą ištekinti norintis Kabilas pasitelkia ne tik ankstesnę savo patirtį, tradicijų išmanymą, žinias apie būsimo žento šeimą, klaną ir jų papročius, bet ir kruopščiai vertina konkrečias aplinkybes, kuriomis vyksta derybos (Bourdieu 1980). Tokiam praktiniam aplinkos suvokimui reikalinga patirtis, kurios 1990-aisiais Lietuvos diplomatai dar neturėjo. 2016 metų vasarą vykusioje Lietuvos ambasadorių klubo diskusijoje, skirtoje Lietuvos tarptautinio pripažinimo ir tarpvalstybinių santykių atkūrimo 25-erių metų sukakčiai paminėti, nuskambėjo tokie pirmojo Lietuvos atstovo Maskvoje Egidijaus Bičkausko žodžiai:

<...> kai mes kalbame apie vertybes <...> ne viskas taip gražiai yra, ne visą laiką tų vertybių galima didžiojoje politikoj išlaikyti³⁷ <...> šitoj didelėj politikoj turi egzistuoti būtino reikalingumo sąvoka, deja... Mes tuo metu, devyniasdešimtais metais buvom tokie pakankamai naivūs... ir taip šventai įsitikinę <...> kad mus va čia nuskriaudė, okupavo ir taip toliau ir visi mums skolingi, viską mums turi padaryti. Per tiek metų, deja, supratau, kad ne visai taip yra ir kad su tom vertybėm reikia truputėlį atsargiau. Siekiant kažkokio tai galutinio strateginio tikslo... galima padaryti ir reikia kartais padaryti taktinių žingsnių tiek į šalį ir panašiai... Kaip ir daugelis kitų <...> aš tuo metu ne tai, kad smerčiau Jungtines Amerikos Valstijas, bet priekaištavau susitikdamas pastoviai su ambasadoriumi Maskvoje ponu Metloku... Kita vertus, praėjus daugeliui metų aš supratau, kad principe tai buvo teisinga politika. Teisinga politika ne mūsų konkrečiai atžvilgiu, bet teisinga politika kalbant apie globalią politiką viso pasaulio mastu. Buvodamas

³⁵ Senn (1995: 101) cituoja Elizabeth Drew (Drew 1990).

³⁶ Henry Kissinger, cituojamas Vincent Pouliot (Pouliot 2010).

³⁷ Čia Bičkauskas priminė Lietuvos poziciją dėl Palestinos narystės UNESCO 2011 metais, kuri akivaizdžiai prieštaravo toms vertybėms, į kurias Lietuva apeliavo siekdama savo pačios pripažinimo: buvo balsuota prieš, tačiau, Bičkausko žodžiais, greičiausiai tai buvo teisingas sprendimas.

ir įvertindamas ir daug daugiau dabar turėdamas informacijos aš iš tikrųjų matau, kas būtų galėję atsitikti, jeigu būtų tas žingsnis Jungtinių Amerikos Valstijų tam momentui nepasvertas. (Lietuvos ambasadorių klubo forumas 2016)

Tik po daugelio nepriklausomybės metų Lietuvos diplomatai gali pasakyti, kad ima kitaip, daug pragmatiškiau suvokti tarptautinės politikos reikalavimus. Vis dėlto tuometinė griežta, radikali ir nelanksti Lietuvos diplomatinė taktika, aiški ir bekompromisė vertybinė linija pasiteisino: nepriklausomybė buvo iškovota³⁸. Entuziazmas ir įkvėpimas, su kuriuo buvo siekiama šio tikslo visos užsienio reikalų sistemos mastu, paliko pėdsaką. Panaši, į vertybes apeliuojanti retorika buvo naudojama ne tik Lietuvos, bet ir kitų Vidurio Europos šalių diplomatų, siekiant narystės euroatlantinėse institucijose. Buvo teigiama, kad Vakarų Europa privalo neatstumti iš sovietinio bloko išsivadavusios ir demokratiją pasirinkusios Europos (Lašas 2008; Schimmelfennig 2001). Ši taktika vėl pasiteisino kaip sėkminga ir vertybinis diskursas dar buvo kurį laiką populiarus siekiant „suminkštinti“ griežtas Vakarų diplomatų pozicijas įvairiais klausimais.

Lietuviškos diplomatijos pamokos parodė, kad aktyviai siekiant tikslo ir nenuleidžiant rankų galima pasiekti dalykų, kuriuos daugelis pragmatikų laiko neįmanomais. Niekas nesitikėjo ir nenumatė Sovietų Sąjungos žlugimo ir Baltijos valstybių nepriklausomybės. Daug Vakarų specialistų teigė, kad Baltijos valstybės niekada negalės tapti NATO narėmis, nes jos nėra apginamos (Shlapak, Johnson 2016). Šiuos faktus šiandien Lietuvos diplomatai prisimena ir kitiems primena aktyviai ir be dvejonų remdami Ukrainos bei Gruzijos narystės NATO perspektyvą, nepaisant to, kad ji po 2008-ųjų ir 2014-ųjų tapo itin problemiška.

Vertybinei diplomatijai skleisti ypatingos aplinkybės radosi Rusijai metus iššūkį nusistovėjusiai Europos saugumo tvarkai ir pažeidus tarptautines normas bei savus įsipareigojimus 2008-aisiais Gruzijoje ir 2014-aisiais Ukrainoje. Lietuvos diplomatija ėmėsi ginti tarptautinės teisės normas kritikuodama Rusiją ir siekdama nusišleisti Rusijai, kol ši neatstatys padarytos skriaudos. Nors diplomatijoje dažnai dėl kompromiso įprasta užmerkti akis prieš tam tikrus tarptautinės teisės pažeidimus, bet Lietuvai, kaip mažai valstybei, tarptautinių normų nepaisymo precedentai potencialiai kelia egzistencinę grėsmę. Šį faktorių galima būtų šiek tiek sušvelninti, atsižvelgiant į tai, kad Lietuvai tapus Europos Sąjungos ir NATO nare egzistencinės grėsmės sumažėjo ir, pasikliaujant sąjungininkais, galima būtų diplomatinę retoriką modifikuoti, ją pritaikant prie didžiųjų Europos Sąjungos ir NATO valstybių. Vis dėlto Lietuva minima kaip viena labiausiai antirusiškų valstybių euroatlantinėse

³⁸ Be abejo, diplomatinės pastangos nebuvo vienintelė pergalės sąlyga: itin daug lėmė ir socialiniai bei politiniai lūžiai sovietiniame bloke. Lietuviškasis naratyvas, kuriame „nykštukas nugali milžiną molinėmis kojomis“, tarptautines sisteminės XX amžiaus pabaigos galių slinktis mažai tereflektuoja, didžiausius nuopelnus priskirdamas lietuviškiems herojiškiems žygdarbiams.

institucijose. „Niekas negali pralenkti Lenkijos ir Lietuvos antirusiškos retorikos Europoje“, – teigia vienas Latvijos diplomatas³⁹, čia pat pridėdamas, kad tam tikra prasme lietuviai kolegoms iš Estijos ir Latvijos, kurios lygiai taip pat suinteresuotos pagarba tarptautinei teisei, palengvina našta: kai lietuviai pasisako itin griežtai Rusijos atžvilgiu, estams ir latviams jau nebereikia to daryti. „Lengva latviams ir estams, kai kažkas padaro tą sunkų darbą“, – kitame interviu antrina Lietuvos diplomatas⁴⁰. Kitame privačiame pokalbyje su Lietuvos diplomatais netgi buvo užsiminta, jog didžiųjų Vakarų šalių atstovai neformaliai netgi paskatina aštrią lietuvišką retoriką, nes „kažkam juk reikia viešai pasakyti šiuos svarbius dalykus“⁴¹. Tai rodo, kad Lietuvos diplomatai vertybinę retoriką prisiima kaip savos, nors ir nelengvos, misijos dalį. Daugelis Lietuvos diplomatų, įskaitant ir patį aukščiausią lygmenį, nesidrovi būti tais, kurie gina „vertybinę politiką prieš ekonominių interesų motyvuojamą *realpolitik*“⁴².

Tam tikrą antipatiją *realpolitik* galima atsekti jau pirmuose Lietuvos diplomatijos žingsniuose, kai buvo kritikuojamas didžiųjų pasaulio valstybių nuolaidžiavimas Gorbačioviui, nepaisant skelbiamos paramos demokratiniais tautų siekiams. Į didžiųjų Europos valstybių bendradarbiavimo iniciatyvas su Rusija ir šandien žvelgiama su nepasitikėjimu: kritikuojama Vokietija ir jos *Nord Stream* projektas, kuriame ekonominiai interesai pralenkia politinius ir kuriame nebelieka solidarumo su kitomis Europos šalimis; nepatikliai vertinamos Prancūzijos iniciatyvos užmegzti dialogą su Rusija, šiai nežengus nė vieno žingsnio dėl konflikto Ukrainoje sprendimo, taip tam tikra prasme pažeidžiant teisingumo principą ir apleidžiant Ukrainą. Vertybinę poziciją atspindi ir Lietuvos diplomatijos aktyvumas siekiant išlaikyti Europos Sąjungos sankcijas Rusijai, skiriant naujas (Lietuva buvo viena iš nedaugelio valstybių, 2016 metais sudariusi Nadios Savčenko sankcijų sąrašą).

Ginti vertybinę politiką ir tarptautinės teisės normas gali būti apgalvota ir gana pagrįsta diplomatinė strategija. Tačiau šios strategijos įgyvendinimas nevisiškai atitinka bendrosios diplomatinės tradicijos puoselėtas formas. Kaip teigė diplomatijos klasikas Nicolsonas: „blogiausi diplomatai yra misionieriai, fanatikai ir teisininkai; geriausi yra racionalūs (*reasonable*) ir humaniški skeptikai...“ (Nicolson 1988: 24). Autorius suponuoja, kad aklaai laikytis skelbiamos tiesos arba dogmatiškai sieti su teisinėmis normomis diplomatijoje nenaudinga, nes tik kompromiso ir tam tikrų nuolaidų pagalba, net jeigu jos kartais ir gali pažeisti įsivaizduojamą tautos orumą,

³⁹ Interviu su Latvijos diplomatu, 2017 metų gegužė.

⁴⁰ Interviu su ilgamečiu Lietuvos diplomatu, 2015 metų birželis, Paryžius.

⁴¹ Ši informacija buvo gauta tik viename pokalbyje ir nepatikrinta jokiais kitais šaltiniais, tad sunku pasakyti, kokiomis aplinkybėmis ir kas tiksliai griežtą retoriką skatina. Lieka faktas, kad griežtos retorikos lietuvių diplomatai nevengia.

⁴² Neformalūs pokalbiai su Lietuvos diplomatais.

įmanoma pasiekti ilgalaikio taikaus sugyvenimo su kaimynais ir galiausiai – pasiekti ilgalaikės naudos, kurią tas taikus sambūvis teikia savai valstybei. Toliau Nicolsonas aiškina: „derybų teorija paremta prielaida, kad kompromisas tarp konkurentų bendraja prasme yra naudingesnis nei visiškas konkurento sunaikinimas. Derybos nėra tik fazė žūtbutinėje kovoje, bet pastanga abipusiškoms nuolaidomis pasiekti ilgalaikio tarpusavio supratimo“ (Nicolson 1988: 26). Per daug dideli išsišokimai gali būti profesijos kolegų vertinami neigiamai (Pouliot, Adler-Nissen 2014; Schmitt 2017), o Europos Sąjungoje likti vienišu žaidėju yra nenaudinga (Panke 2010; Vilpišauskas et al. 2015). Tačiau, kaip rodo kai kurie Lietuvos diplomatų veiksmai, pavyzdžiui, Europos Sąjungos mandato deryboms su Rusija dėl naujos Bendradarbiavimo ir partnerystės sutarties 2008 metais blokavimas (Panke 2010; Pavilionis 2008), Savčenko sankcijų sąrašo paskelbimas be sąjungininkių paramos (112 Ukraine 2016) ir interviu surinkti duomenys, Lietuvos diplomatija dažnai iššūkio – likti viena – nebijo⁴³.

Griežtą ir nekompromisinį diplomatinį stilių ir aštrią moralizuojančią retoriką kritiškai vertina ir kai kurie diplomatai, ypač tie, kuriems tenka kasdienio, „biurokratinio“ darbo našta. Nors Dalia Grybauskaitė ir jos aplinka didžiavosi savo populiarumu prieš Europos žurnalistus, nes visada būdavo pasiruošusi lakia, straipsnių antraštėms puikiai tinkančią frazę (Ulbinaitė 2019), matomumas ne visada nešė diplomatinę naudą. Ypač kontroversiškas diplomatinis požiūris buvo prezidentės pasakymas, kad Rusija yra teroristinė valstybė (BNS 2014). Atsižvelgdamos į prezidentės vaidmenį formuojant Lietuvos užsienio politiką, kitos institucijos nesiėmė švelninti valstybės vadovės žodžių reikšmės, o vėliau pasirodė ir politologų vertinimai, pateisinantys tokią prezidentės retoriką (Delfi 2014). Pasak diplomatų, santykius su Rusija tie žodžiai stipriai paveikė, tai buvo didelis lūžis, po kurio normalus bendradarbiavimas net darbiniam lygmenyje tapo komplikuoatas⁴⁴. Paklausus, ar Lietuvos diplomatiją su Rusija galima būtų kaip nors keisti, ne vienas diplomatas atsakė, kad Lietuvos politika Rusijos atžvilgiu yra tinkama, reikėtų tik apmąstyti diplomatijos formas, ypač retoriką, nes ne viską naudinga sakyti viešai ir aštriai⁴⁵, taip pat tam tikrus elgesio su Rusijos diplomatais elementus: „Diplomatas turėtų vengti griauančių dalykų. Yra tam tikri veiksmai, kurių nenorėtumėm, kad darytų ir su mumis. <...> Niekas nenorėtų, kad išėini gavęs *persona non grata* sąrašą iš

⁴³ Vienas diplomatas pasakoja istoriją, kai kolegai priminė, kad reikia užpildyti kasmetinę viešų ir privačių interesų deklaraciją, šis tik burbtelėjo: „Mes neturime interesų, turime tik vertybes“.

⁴⁴ Interviu su aukšto rango Lietuvos diplomatu, dirbusiu su Rusija, 2017 metų sausis, Vilnius. Panašiai pasakė autorei per interviu ir Rusijos diplomatas, kuruojantis Baltijos šalis: „Kolegos iš Lietuvos pyksta, kai neateinu į jų priėmimus, bet supraskite, aš negaliu dalyvauti, kai jūsų prezidentė sako tokius dalykus apie mano šalį“ (2018 metų balandis, Maskva).

⁴⁵ Interviu su aukšto rango Lietuvos diplomatu, dirbusiu su Rusija, 2017, Vilnius.

ministerijos ir tavęs jau laukia žurnalistai su kameromis. Dabar [pas mus] tokia „tviterinė“ diplomatija.“⁴⁶

DIPLOMATINIO DARBO FRAGMENTACIJA IR *ASMENINĖ* DIPLOMATIJA

Jau aptarėme keletą faktorių, kurie lemia herojiškus lietuviškos diplomatijos kultūros bruožus: nuolatinis įtampos ir lyderystės ieškojimas, kad diplomatinė kasdienybė nebūtų nuobodi, tikėjimas, kad sunkias tarptautines problemas galima išspręsti laikantis kietos pozicijos ir sutelkus visas pastangas, didžiųjų valstybių *realpolitik* atmetimas ir įsitikinimas, kad reikia aktyviai ginti demokratines vertybes. Tokių diplomatinę stilių palaiko ir tam tikri struktūriniai faktoriai, susiję su Lietuvos diplomatinės tarnybos organizavimu. Kitaip nei Latvija ar Estija, Lietuva pasirinko ne išskirtinai profesionalios, bet gana politizuotos diplomatinės tarnybos modelį. Lietuvos diplomatinės tarnybos įstatymo 28 straipsnis iki 2020 metų pabaigoje inicijuotų pakeitimų numatė, kad į aukštus diplomatinius postus galima priimti ne karjeros diplomatus. Tokį pasirinkimą kurį laiką pateisino trūkumas aukšto rango pareigūnų, pavyzdžiui, ambasadorių, karjeros laiptais iškilusių pačioje sistemoje. Diplomatinei tarnybai kartais iškyla poreikis įdarbinti aukšto rango specialistus itin svarbiems specifiniams klausimams spręsti, kartais naudinga ir valstybės tarnautojų rotacija tarp skirtingų, bet panašias funkcijas atliekančių institucijų (pavyzdžiui, Krašto apsaugos ministerija, Seimo, Vyriausybės, Prezidentūros kanceliarijų padaliniai, užsiimantys užsienio politika, ir t. t.). Vis dėlto šis įstatymo straipsnis labiausiai pasitarnavo politiniams paskyrimams, kai „įdiplomatinami“ vyresnieji ar jaunesnieji partijų nariai, netekę postų kitose institucijose, arba siekiantys lengvos ir greitos karjeros (Lopata 2019). Vienas nemenką darbo patirtį turintis diplomatas Užsienio reikalų ministerijos personalo politiką vertino taip: „Nesvarbu žmogaus kompetencija, įdirbis <...> Žmogus, kuris praėjęs ugnį ir vandenį, sėdi „dramblių kapinėse“, o skyriams vadovauja *curriculum vitae* neturintys [asmenys]“⁴⁷.

Iš šalies į diplomatinę tarnybą įsiliejančios kadrų nepažįsta nusistovėjęsios diplomatinio darbo kultūros ir jų socializacijai prireikia tiek laiko, tiek resursų. Jie neturi vadinamosios institucinės atminties, dažnai jiems tenka mokytis diplomatinio darbo subtilybių. Jei tai jauni, pradedantieji diplomatai, įsilieję į diplomatinę tarnybą tradiciniu konkurso keliu, jų žemas rangas ir nedidelės jiems skiriamos atsakomybės sudaro palankias sąlygas mokytis ir tą institucinę atmintį įgyti. Kitaip yra, kai iš šalies ateina aukšto rango pareigūnai, kuriems tenka valdymo ir sprendimų

⁴⁶ Interviu su aukšto rango ilgamečiu Lietuvos diplomatu, 2018 metų liepa, Vilnius.

⁴⁷ Interviu su ilgamečiu aukšto rango Lietuvos diplomatu, 2016 metų rugpjūtis, Vilnius.

priėmimo atsakomybės. Naujos idėjos ir siūlymai nebūtinai atitinka nusistovėjusių organizacinės struktūros darbo metodus ir prisideda prie užsienio politikos formavimo fragmentacijos. Antra labai svarbi politizuotos diplomatinės tarnybos problema yra ta, kad sparčiau užsipildo aukštesnieji diplomatiniai postai ir nuo žemiausiojo laiptelio dirbti pradėjusiems diplomatams sudaromos kliūtys kilti karjeros laiptais. Tai yra visų karjera parentų struktūrų chroniška problema: kur dėti aukščiausias pareigas einančius pareigūnus ir kaip skatinti jaunesnius. Tačiau Lietuvoje ji tampa dar aštresnė, nes aukščiašieji postai skiriami ne tik karjerą darantiems ir ilgai sistemoje dirbantiems diplomatams, bet ir politiniams paskyrimams iš šalies. Ilgametę patirtį sistemoje sukaupę diplomatai, negaunantys jų rangą atitinkančių postų, palieka diplomatinę tarnybą, o naujieji pateikia ir naujų idėjų, taip prisideddami prie diplomatinio darbo fragmentacijos.

Atsitinka, kaip ir minėjome, kad Lietuva, siekdama ir pasiekdama matomumo, išsikovodama diplomatinės lyderystės pozicijas, jas tiesiog pasižymi kaip laimėjimus, bet nekuria platesnių programų, įprasminančių ir pratęsiančių Lietuvos diplomatinį įdirbį. Kartais Lietuvos pasiekimai užsienio politikos ekspertams atrodo ne apgalvotos strategijos, o tiesiog atsitiktinumo rezultatas (Jakniūnaitė, Miglinaitė 2014). Naujosios Lietuvos užsienio politikos likimas čia gali būti puikiu pavyzdžiu. Daugelio kritikuota kaip nepamatuota ir realiais resursais nepagrįsta, ji maždaug nuo 2009-ųjų nugrimzdo į užmarštį. Šios politinės strategijos autoriai patys pripažįsta, kad jų kurta koncepcija nebuvo perimta naujos Užsienio reikalų ministerijos vadovybės ir buvo įgyvendinama tik tol, kol vadovaujančiuose posteose buvo koncepciją kūrę žmonės:

Valstybininkų grupė buvo išstumta iš URM ir VSD. Atėjo nauji žmonės, kurie koncepcijų nekūrė. Senais nesinaudojo, nes tai kitų koncepcijos. Iš koncepcijos buvo išrutuliuota į atskiras strategijas. Kadangi posteose buvo mūsų žmonės, strategijos buvo vykdomos vadovybės lygmenyje. Kol buvo vadovai, su kuriais dirbome, buvo viskas *ok*, tačiau po to viskas baigėsi. (Beržiūnas 2012)

Atrodo, kad Lietuvos diplomatinės strategijos kuriamos *ad hoc* asmenų, kuriems vienu ar kitu momentu pavyksta atsistoti prie užsienio politikos vairo, bet jos netampa visos sistemos bendrai įgyvendinamomis strategijomis. Simptomiška, kad Lietuvos diplomatinė sistema iki šiol neturi užsienio politikos strategijos, o ta, kuri buvo parašyta, nebuvo patvirtinta (Nekrašas 1996). Tiesa, dėl pačių svarbiausių strateginių užsienio politikos tikslų Lietuva turi tradiciją gauti pagrindinių politinių partijų mandata, tačiau šiuose dokumentuose formuluojami tikslai yra abstraktūs, o konkrečios diplomatinės užduotys, pavyzdžiui, iš ko susideda „geri santykiai su kaimynais“, lieka neapibrėžtos. Taip pat nėra ir lietuviškos diplomatinės mokyklos, kuri suvienodintų diplomatų žinių bagažą, formuotų bendras pozicijas pasaulio

politikos klausimais, kurtų Lietuvos diplomatinę tradiciją, sistemingai perduodant vyresniųjų diplomatų patirtis jaunesniajai kartai.

Prie šių struktūrinių faktorių vertėtų pridėti ir platesnę, konstitucinę Lietuvos užsienio politikos formavimo sąrangą. Diplomatai, kaip žinia, ne tik atstovauja savo šaliai užsienyje, bet ir aktyviai prisideda prie užsienio politikos formavimo šalies viduje (Putnam 1988). Nuo užsienio politikos formulavimo aiškumo priklauso diplomatinio darbo kokybė. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 84 straipsnį pagrindinius užsienio politikos klausimus „sprendžia“ ir kartu su Vyriausybe užsienio politiką „vykdo“ prezidentas, o pagal 67 Konstitucijos straipsnį užsienio politikos klausimus „svarsto“ ir Seimas. Tai reiškia, kad užsienio politikos formavimas, sprendimų dėl jos priėmimas ir vykdymas skleidžiasi dažnai trapijoje pusiausvyroje tarp kelių užsienio politiką formuojančių galios centrų: prezidentūros, Užsienio reikalų ministerijos, ministro pirmininko, kartais, priklausomai nuo asmenybių, užimančių vadovaujančius postus – Seimo Užsienio reikalų komiteto. Šiems galios centrams konkuruojant tarpusavyje Lietuvos diplomatiniam darbe ne kartą kilo įtampų: yra buvę taip, kad diplomatai iš skirtingų institucijų yra gavę skirtingas instrukcijas⁴⁸, o pati matomiausia krizė baigėsi užsienio reikalų ministro Vygaudo Ušacko atstatydimu 2010 metais⁴⁹.

Vertėtų pabrėžti ypatingą valstybės vadovo įtaką sklandžiai formuojant ir vykdančią užsienio politiką. Kaip minėjome, Landsbergio pirmininkavimo parlamentui metais (1990–1992) užsienio politika buvo beveik išimtinai sukoncentruota parlamento pirmininko rankose. Tai buvo itin jautrus laikotarpis, kai vieninga Lietuvos pozicija esminiais klausimais užsienyje buvo gyvybiškai svarbi, tad tokią sprendimų priėmimo koncentraciją galima buvo pateisinti. (Nors Landsbergio „asmeninės diplomatijos“ praktika tęsėsi ir vėliau, jam tapus Seimo pirmininku (1996–2000 metais): Valdas Adamkus, kaip prezidentas, skundėsi savo dienoraštyje, kad atvykęs į užsienio šalį kartais sutikdavo jau ten beviešintį Seimo pirmininką (Adamkus 2004).)

Po pirmųjų prezidento rinkimų 1993-aisiais išryškėjo prezidentūros vaidmuo, ypač įgyvendinant neseniai priimtos Konstitucijos nuostatas. Viena tokių prezidento privilegijų – skirti ambasadorius į užsienio valstybes. Tai buvo laikotarpis, kai į aukščiausius diplomatinis postus pateko daugiau Algirdo Brazausko tinklo žmonių. Po 1992-ųjų Seimo rinkimų nemažai asmenų, dirbusių Seime prie užsienio klausimų, perėjo į Užsienio reikalų ministeriją, iš kurios, kaip teigia amžininkai, buvo bandoma kiek įmanoma kontroliuoti prezidentūros užsienio politiką:

⁴⁸ Interviu su ilgamečiu Lietuvos diplomatu 2017 metų birželis, Briuselis.

⁴⁹ Čia galima paminėti ir Dalios Grybauskaitės ir Sauliaus Skvernelio ginčą dėl politikos Rusijos atžvilgiu 2018 metų pradžioje.

Opozicijos ir diplomatinės tarnybos veikla buvo vieninga prieš valdžią. URM Brazausko laikais buvo „opozicijos“ štabas. <...> Buvo problema, jei vykdavo susitikimai su Brazausku, diplomatai būdavo šlapi: URM'as dalyvaudavo ar nedalyvaudavo <...> Brazauskas niekad neskaitydavo iš tekstų, o iš lubų kalbėdavo – tada prasidėdavo prisiminimai iš sovietinių laikų. URM'as tada *leak'indavo* [nutekindavo informaciją] į spaudą. Tai buvo periodas, kai URM realiai dalyvavo politikoje.⁵⁰

Adamkaus prezidentavimo metais, ilgamečių diplomatų vertinimais, Užsienio reikalų ministerija turėjo daugiausia įtakos⁵¹. Visų pirma dėl to, kad prezidentas, nors ir mėgstantis priimti galutinį sprendimą, kaip teigia savo prisiminimuose, duodavo laisvę dirbti savo patarėjams (Adamkus 2004). Antra, Užsienio reikalų ministerija turėjo „delegavusi“ specialistus, su kuriais glaudžiai dirbdavo visose svarbiausiose institucijose: prezidentūroje, Seime, Vastybės saugumo departamente. Šis įtakingų užsienio politikos formuotojų ir sprendimų priėmėjų tinklas vėliau gavo „valstybininkų“ vardą ir dėl politinio bei visuomeninio spaudimo pasitraukė iš užimtų pozicijų (Valionis 2018). Vis dėlto negalima daryti išvados, kad toks valstybės diplomatinio darbo valdymas per visas svarbiausias institucijas apimančių tinklą buvo efektyvus ir sistemingas. Jis ir toliau panėšėjo į „asmeninės diplomatijos“ praktiką. Tiesa, visa diplomatija nebuvo sukoncentruota vieno žmogaus rankose, nes sprendimų priėmėjų grupė buvo kiek platesnė, tačiau ji liko uždara ir informacija pasiekdavo kitus Lietuvos diplomatus tik tiek, kiek pati grupė nusprendavo. Tai prisidėjo prie diplomatinio darbo fragmentacijos, kurią vienas diplomatas yra taikliai apibūdinęs: „Yra keliami šūkių, bet nėra jokios konkretikos. [Mūsų diplomatija] vis nuvažiuoja į kokią nors vieną pusę: kažkam patinka Prancūzija – visi ima dirbti su Prancūzija. Kažkam patinka JAV – tada visi ima dirbti ta linkme <...>. Tie, kurie vadovauja, kelia šūkius, o kiti tiesiog tyli ir nieko nesako...“⁵²

Dviejų prezidentės Dalios Grybauskaitės kadencijų metu, ypač pasitraukus Ušackui, Užsienio reikalų ministerija sprendimų priėmimo prerogatyvą užleido prezidentūrai. Pastarosios darbo specifiška lemia tai, kad ji negali aprėpti visų einamųjų užsienio politikos reikalų: koncentruojamasi prie kelių pačių svarbiausių klausimų, o valstybės vadovo analizė negali būti labai gili ir smulkmeniška. Ne visi diplomatinės kasdienybės klausimai yra „prezidentinio“ lygmens. Kasdienė diplomatija, ypač dirbant su artimais sąjungininkais, susideda iš daugybės smulkių specifinių klausimų, kurie nebūtinai tiesiogiai susiję su pagrindiniais ir labai aiškiai apibrėžiamais Lietuvos interesais: ar dalyvauti daugiašalėje iniciatyvoje dėl moterų teisių konfliktuose, ar paremti naują forumą kokioje nors ginklų kontrolės srityje ir pan. Tokiems kasdieniams klausimams spręsti reikalingas dinamiškas užsienio

⁵⁰ Interviu su aukšto rango ilgamečiu Lietuvos diplomatu, 2016 metų rugpjūtis, Vilnius.

⁵¹ Idem.

⁵² Interviu su ilgamečiu Lietuvos diplomatu, 2015 metų birželis, Briuselis.

politikos formavimo procesas, įtraukiantis ne tik aukščiausią sprendimų priėmimo lygmenį, bet ir daugybę vidutinio lygmens vadovų. Kaip teigė vienas prezidentės aplinkai artimas diplomatas, kartais konkrečiu klausimu, net neturint laiko paaiškinti visų su juo susijusių smulkmenų, tekdavo sulaukti trumpo atsakymo: „taip“ arba „ne“⁵³. Kai kuriems diplomatams pavykdavo įtikinti prezidentę vienos ar kitos diplomatinės iniciatyvos svarba. Kitais atvejais diplomatinė iniciatyvų galėdavo imtis tik tie, kurie, pasak vieno ilgamečio diplomato, „nebijoję imtis“⁵⁴.

Užsienio politikos formavimo fragmentaciją, bendro užsienio politikos formavimo lauko, kuriame diplomatai galėtų aiškiai identifikuoti atstovaujama valstybės interesą, trūkumą vienas ilgametę darbo ministerijoje patirtį turintis diplomatas apibūdino taip:

Problema, kad per pastaruosius metus nėra politikos. Tie žmonės, kurie yra viceministrai, neturi įtakos partijose <...> nieko negali atnešti į URM, nei politikos negali atnešti. URM tik nukenčia. Jei ateitų žmonės, kurie turi įtaką partijose ir jų partijos domėtusi užsienio politika... Dabar yra ne pralaidumas, o kamščiai – kvėpavimas sustoja. Ministras nuolatos užsienyje. Todėl žmonės <...> užsiima instrukcijų, nuojautų vykdymu, žmonės vis mažiau pajėgūs, nes neįsijaučia politikos.⁵⁵

„Jausti“ politiką ir nesivadovauti vien nuojautomis yra ypač svarbu diplomatams, kurie, kaip matėme, negali kiekvienu konkrečiu atveju gauti konkrečių instrukcijų. Visgi panašu, kad tai nėra Lietuvos diplomatinio darbo organizavimo prioritetas. 2016–2017 metais buvo periodų, ypač prieš rinkimus (2016 metų spalį) ir po rinkimų, kai ministro kabinete dirbo vos du ar vienas žmogus, kas negali užtikrinti sklandaus vis didėjančių informacijos srautų judėjimo tarp ministerijos vadovybės ir jos diplomatų.

Diplomatinės tarnybos politizavimas, užsienio politikos formavimo fragmentacija, nesiekiant aiškaus, visą sistemą apimančio planavimo, bet sprendimų priėmimo formavimui koncentruojantis nedidelėse sprendimų priėmėjų grupėse ar netgi vieno asmens rankose (ar Seime, ar Prezidentūroje) diplomatams dirbti sunku, ypač kasdienėse situacijose. Ankstesnį pasakojimą apie stringantį sistemos „kvėpavimą“ iliustratyviai papildė Europos Sąjungoje dirbusio diplomato liudijimas:

Dažnai instrukcijų negauname, turi pats sugalvoti, koks tai Lietuvos interesas ir už tai atstovėti (dažnai tai būna smulkūs klausimai, tariamasi dėl eilinių tekstų). Daugelis klausimų taip ir nenuveina „iki aukščiau“. Bet kartais gali „nueiti“ – tada belieka tikėti, kad vadovybė pritars tavo pozicijai.⁵⁶

⁵³ Neformalus pokalbis su Lietuvos diplomatais.

⁵⁴ Interviu su ilgamečiu aukšto rango Lietuvos diplomatu, 2017 m. birželis, Briuselis.

⁵⁵ Interviu su aukšto rango ilgamečiu Lietuvos diplomatu, 2016 m. rugpjūtis, Vilnius.

⁵⁶ Interviu su vidutinio rango Lietuvos diplomatu, dirbusiu su Europos Sąjungos klausimais, 2015 metų birželis, Briuselis.

VIETOJ IŠVADŲ

Apibendrinant galima konstatuoti, kad Lietuvos diplomatinė kultūra per pastaruosius trisdešimt nepriklausomybės metų įgijo atpažįstamą herojiškos diplomatijos bruožų. Tą lėmė specifinis istorinis kontekstas, kuriame kūrėsi atkurtos nepriklausomos Lietuvos diplomatija: sudėtingi uždaviniai, nedideli resursai, bet gana didelė sėkmė įgyvendinant užsienio politikos siekius. Sėkmingos patirtys buvo integruotos į kolektyvinę atmintį kaip efektyvūs diplomatinio veikimo modeliai, kurie buvo kartojami; iki šiol tai laikoma reikšmingais Lietuvos diplomatijos pavyzdžiais. Herojiškas scenarijus paprastai diplomatų yra mėgstamesnis nei biurokratinis (Neumann, 2005), todėl nieko nuostabaus, kad Lietuvos diplomatai jaučia tam tikrą nostalgiją herojiškiems laikams, kai reikėjo spręsti dideles, istorinės reikšmės problemas ir daugeliu atveju pasirodyti stipresniems, nei iš tiesų buvome.

Ši ilgesį atliepia skambi diplomatinė retorika, drąsus pasiryžimas viešai ginti „vertybinę politiką“: tarptautinę teisę, valstybių lygybę, jų laisvę rinktis nepriklausomybę bei saugumo aljansus. Pasišventimą ginti vertybes, netgi kartais rizikuojant išsišokti pragmatiškoje kitų diplomatų draugijoje, galima aiškinti platesniu mažos valstybės interesu palaikyti tarptautinę tvarką saugančias taisykles: „o kas apgins tarptautinę teisę, jei ne mes?“⁵⁷. Tačiau šią strategiją papildė ir sustiprina sėkmingos praeities patirtys: apeliavimas į istorinį teisingumą, tarptautinės teisės principų paisymą, netgi tam tikrą Vakarų atsakomybę, kuri padėjo Lietuvai išsikovoti nepriklausomybę ir narystę transatlantinėse institucijose.

Herojiškiems scenarijams skleistis palanki ir Lietuvos diplomatinio darbo organizavimo struktūra. Iki šiol gerokai politizuota diplomatinė tarnyba, nuolat įtraukianti naujus kadrus iš politinio lauko ar iš kitų valstybės institucijų, neleidžia nusistovėti kasdienei rutinai, kurioje diplomatai turėtų pakankamai laiko bei tinkamas sąlygas internalizuoti ir pradėti vertinti paprastą, biurokratinį, bet reikalingą darbą. Užsienio politikos formavimo struktūros fragmentacija, kai atsakomybę dalijasi, o neretai ir kovoja, net kelios institucijos – Seimas, Užsienio reikalų ministerija, Vyriausybės kanceliarija ir prezidentūra – trukdo susiformuoti bendram informaciniam laukui, kuriame visi diplomatai galėtų „jausti“ politikos kryptį ir suprasti jų atstovaujamą interesą. Lietuva neturi diplomatinę tradiciją galinčios konsoliduoti ir kurti diplomatinės akademijos. Tokia padėtis yra palanki pavieniui ir nebūtinai koordinuotai formalių bei neformalių lyderių (Seimo pirmininko, prezidento, „valstybininkų“) raiškai ir linksta link „asmeninės“ diplomatijos, toldama nuo gerai organizuotos, sklandžiai veikiančios, tarptautinėje erdvėje įsitinklusios kolektyvinės diplomatinės tarnybos veiklos. Kartu tai yra ir palanki terpė reikštis

⁵⁷ Asmeninis pokalbis su aukšto rango diplomatu, 2019 metų gegužė, Paryžius.

toms politinėms aistroms, nuo kurių, kaip matėme, paprastai saugosi profesionalūs diplomatai.

Grįžtant prie straipsnio pradžioje aptartų teorinių koncepcijų, herojiška diplomatija menkai tesirūpina palaikyti bendrąją diplomatinę tradiciją, kuri pabrėžia nuosaikumą, dialogą, polinkį į kompromisą, gebėjimą tarptautinę politiką vertinti iš tarpinės pozicijos – tarp valstybių, įsiklausant į visas procese dalyvaujančias puses ir siekiant išlaikyti tarptautinės bendruomenės gyvybingumą. Herojiška diplomatija yra mesianistinė, griežta, nelinkusi į kompromisus, artėja prie tos, kurią Martinas Wightas priskyrė revoliucinei tarptautinės teorijos tradicijai (Wight 1991). Tokia diplomatija labiau susitelkusi į savos valstybės (taip pat ir atskirų diplomatų ar valstybės lyderių asmeninės realizacijos) interesus nei į bendrąją tarptautinės bendruomenės interesą. Tai, Constantinou žodžiais tariant, – labiau *vienpusiška* diplomatija nei *tarpinė*, labiau pabrėžianti reprezentacinę ir savų interesų gynimo diplomatinę funkciją nei komunikacijos ir gerų santykių palaikymą.

Žinoma, tiek herojiškasis, tiek biurokratinis scenarijus Lietuvos diplomatinėje tarnyboje yra taikomas. Jie abu būdingi visoms diplomatinėms tarnyboms. Lygiai taip pat visi, net ir Constantinou vadinamieji *tarpinės* diplomatijos atstovai arba Nicolsono nuosaikieji diplomatai gina savos valstybės interesus, o *vienpusiškosios* diplomatijos atstovai vienaip ar kitaip atsižvelgia į užsienio partnerių interesus (antraip nebūtų diplomatinio bendravimo, o vyktų karas). Nuolatinis „žongliravimas“ įvairiais scenarijais ir daugialypėmis diplomatijos funkcijomis yra neatskiriama diplomato profesijos dalis (Neumann 2012). Čia kalbama apie santykinį vieno ar kito scenarijaus svorį, diplomatinio stiliaus ir įprastų veikimo formų vyraujančią charakterį – diplomatinės kultūros specifiką. Kadangi kultūra nėra kartą įgyta duotybė, o dinamiškas socialinis reiškinys, nuolat formuojamas jos nešėjų, jų tarpusavio santykių, taip pat socialinių istorinių kontekstų, galima spėti, kad Lietuvos diplomatinė kultūra ateityje keisis. Ypač jei bus investuojama į profesionalios diplomatinės tarnybos palaikymą, užsienio politikos formavimo išskaidrinimą ir konsolidavimą, jei bus teikiama didesnė reikšmė ne tik herojiškiems, aiškiai matomiems pasiekimams, bet ir nuosaikiai, kasdienei diplomatinei rutinai.

LITERATŪRA

- Adamkus, Valdas. *Be nutylėjimų: dienoraščiai, vertinimai, pastabos paraštėse*. Vilnius: Tyto alba, 2004.
- Bergmane, Una. Les pays baltes indésirables à la Conférence de Paris. *Revue d'histoire diplomatique*, 2011, no. 1, 47–69.
- Bernotas, Rokas. *Establishing a New Foreign Service*. Foreign Service Programme, Oxford University. 1992/93. Nepublikuotas rankraštis.
- Beržiūnas, Valentinas. *Naujoji Lietuvos užsienio politika: sprendimų priėmimo ir kilmės analizė*. Magistrinis darbas. VU TSPMI. Vilnius, 2012.
- BNS. L. Linkevičius: su S. Lavrovu sutarėm, kad Lietuvos ir Rusijos santykiai turi būti suintensyvinti. Paskelbta *delfi.lt*, 2013 02 02.
- BNS. Dalia Grybauskaitė: Rusija yra teroristinė valstybė. Paskelbta *15min*, 2014 11 20.
- Bošs, Edijs. *Aligning with the unipole: alliance policies of Estonia, Latvia and Lithuania, 1988–1998*. PhD thesis: Political Science: Cambridge: University of Cambridge: September 2010.
- Bourdieu, Pierre. *Le sens pratique*. Paris: Les éditions de minuit, 1980.
- Bourdieu, Pierre, ir Loïc Wacquant. *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*. Baltos lankos: Vilnius, 2003.
- Bueger, Christian, and Frank Gadinger. *International Practice Theory*. Cham: Palgrave Macmillan, 2018.
- Bull, Hedley. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. New York: Columbia University Press, 1977.
- Cohen, Raymond. *Negotiating across cultures: communication obstacles in international diplomacy*. Washington, D. C: United States Institute of Peace, 1991.
- Constantinou, Costas. Between Statecraft and Humanism: Diplomacy and its Forms of Knowledge. *International Studies Review*, 2013, no. 15, 141–162.
- De Calières, François. *De la manière de négocier avec les souverains*. Genève: Librairie Droz, 2002.
- DELFI. Kodėl Maskva užsipuolė D. Grybauskaitę. 2014 11 21.
- Devin, Guillaume, and Marie-Françoise Durand. Décrire, représenter, interpréter. In *Méthodes de recherche en relations internationales*. Edited by Guillaume Devin. Paris: Presses de Sciences Po, 2016, 17–37.
- Doty, Roxanne Lynn. Aporia: A Critical Exploration of the Agent-Structure Problematique in International Relations Theory. *European Journal of International Relations*, 1997, vol. 3, no. 3, 365–392.
- Drew, Elizabeth. Letter from Washington. *The New Yorker*, 1990 05 14.
- Eek-Pajuste, Eeva. Ministry of Foreign Affairs 1991–2010. *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Estonia*, website, 30 June, 2014, <<http://www.vm.ee/en/history/ministry-foreign-affairs-1991-2010>> [žiūrėta 2017 04 04].
- Eidintas, Alfonsas. *Ambasadorius. Tarnyba savo valstybei svetur*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
- Europos Parlamentas. Faktų apie Europos Sąjungą suvestinės. Rusija, 2020, <<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/lt/sheet/177/rusija>> [žiūrėta 2021 01 15].
- Garzuel, Annelise. *L'Allemagne aux Nations Unies: la diplomatie modeste*. Paris: L'Harmattan, 2009.
- Gherghisan, Mihaela. Vilnius 10 sign letter on Iraq. *EU Observer*, 2003 02 06.
- Gildas, Salomon. Foucault et la généalogie de la sociologie. *Archives de Philosophie*, 2016, vol. 79, no. 1, 79–102.
- Grybauskaitė, Dalia. Metinis pranešimas. Paskelbta *lrp.lt* 2016 06 06, <<https://www.lrp.lt/lt/pranesimas2016>>.
- Ilves, Toomas Hendrik. Sveikinimo kalba Association for Advanced Baltic Studies konferencijoje, 2016 05 26, Pensilvanija, JAV.
- Jakniūnaitė Dovilė, ir Raimonda Miglinaitė. Lithuania at the United Nations Security Council: Strategy or Accident? *Lithuanian Foreign Policy Review*, 2014, vol. 32, 33–48.
- Janeliūnas, Tomas, ir Raimonda Miglinaitė. Lietuvos galios šaltiniai: veikla tarptautinėse organizacijose. In *Ambicingas dešimtmetis. Lietuvos užsienio politika 2004–2014*. Sud. Dovilė Jakniūnaitė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015.
- Jönsson, Christer, and Martin Hall. *Essence of Diplomacy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.
- Jonušauskas, Laurynas. *Likimo vedami: Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla 1940–1991 m.* Vilnius: Lietuvos Gyventojų Genocido ir Rezistencijos Tyrimo Centras, 2003.
- Kesa, Katerina. *Pays récepteurs d'assistance étrangère et pays donateurs. La place et le rôle des États baltes entre pays nordiques et États postsoviétiques au prisme de l'action de parrainage (1985–2013)*. Daktaro disertacija: Politikos mokslai ir tarptautiniai santykiai. Paris: INALCO CREE: 2015.

- Kuus, Merje. *Geopolitics and Expertise. Knowledge and Authority in European Diplomacy*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2014.
- Kuus, Merje. "To Understand the Place": Geographical Knowledge and Diplomatic Practice. *The Professional Geographer*, 2016, vol. 68, no. 4, 546–553.
- Lamoreaux, Jeremy, and David Galbreath. The Baltic States As 'Small States': Negotiating The 'East' By Engaging The 'West'. *Journal of Baltic Studies*, 2008, vol. 39, no. 1, 1–14.
- Lašas, Ainius. Guilt, Sympathy, and Cooperation: EU–Baltic Relations in the Early 1990s. *East European Politics and Societies*, 2008, vol. 22, no. 2, 347–372.
- Latour, Bruno, and Steve Woolgar. *Laboratory life. The Construction of Scientific Facts*. Princeton: Princeton University Press, 1986.
- Lequesne, Christian. *Ethnographie de Quai d'Orsay: les pratiques des diplomates français*. Paris: CNRS éditions, 2017.
- Lietuvos ambasadorių klubo forumas, skirtas Lietuvos sugrįžimo į pasaulio bendruomenę 25-mečiui. Paskelbta *lrt.lt*, 2016 06 15, <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/101178/lietuvos_ambasadoriu_klubo_forumas_skirtas_lietuvos_sugrizimo_i_pasaulio_bendruomene_25_meciui> [žiūrėta 2017 01 23].
- Lietuvos diplomacija XX amžiuje: Lietuvos diplomatinės tarnybos 80-mečiui ir Lietuvos užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio vyresniojo 100-osioms gimimo metinėms skirtos tarptautinės konferencijos pranešimai*. Sud. Vytautas Žalys, Raimundas Lopata ir Česlovas Laurinavičius. Vilnius: Vaga, 1999.
- Lopata, Raimundas. Krizė pagal V. Ušacką ar karas pagal Lietuvą? *delfi.lt*, 2015 01 27.
- Lopata, Raimundas. Kapituliavičių pliurpalai užsienio politikoje. *TSPMI tinklaraštis*, paskelbta 2017 02 22, <<http://www.tspmi.vu.lt/tinklarastis/2017/02/r-lopata-kapituliaviciu-pliurpalai-uzsienio-politikoje/>> [žiūrėta 2018 04 09].
- Lopata, Raimundas. Ką Linkevičius palieka Nausėdai? Paskelbta *delfi.lt*, 2019 07 11.
- Lopata, Raimundas, Albinas Januška, Arvydas Jokubaitis ir Alfredas Bumblauskas. Kaip Lietuvos valdžia išdavė valstybę. Paskelbta *delfi.lt*, 2017 02 17.
- Murray, Stuart, Paul Sharp, Geoffrey Wiseman, David Crikemans and Jan Melissen. The Present and Future of Diplomacy and Diplomatic Studies. *International Studies Review*, 2011, no. 13, 709–728.
- Nekrašas, Evaldas. Užsienio politikos mechanizmas ir jo tobulinimo būdai. *Politologija*, 1996, no. 8, 115–122.
- Neumann, Iver B. To Be a Diplomat. *International Studies Perspectives*, 2005, no. 6, 72–93.
- Neumann, Iver. *At Home with the Diplomats. Inside a European Foreign Ministry*. Ithaca: Cornell University Press, 2012.
- Neumann, Iver B., and Sieglinde Gstohl. Lilliputians in Gulliver's World? Small States in International Relations. *Working Paper*. Centre for Small State Studies. Institute of International Affairs, University of Iceland, 2004.
- Nicolson, Harold. *Diplomacy*. Washington DC: Institute for the Study of Diplomacy, 1988.
- Panke, Diana. *Small States in the European Union. Coping with Structural Disadvantages*. Farnham: Ashgate, 2010.
- Pavilionis, Žygmantas. Lithuanian position regarding the EU mandate on negotiations with Russia: seeking a new quality of EU-Russian relations. *Lithuanian foreign policy review*, 2008, vol. 21, 174–181.
- Pavilionis, Žygmantas. Apie kaimyną Vovačką ir pasirinkimą: Vakarai ar lietuviškas šrioderizmas? *www.delfi.lt*, 2018 01 12.
- Petraitytė-Briedienė, Asta. *Tylieji priesaikos riteriai. Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone Šaltojo karo metais*. Vilnius: Versus aureus, 2014.
- Petraitytė-Briedienė, Asta. *Kita karta. Lietuvos diplomatinė tarnyba 1990–1995 metais*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2018.
- Peuch, Jean Christophe. Ukraine: Regional Leaders Set Up Community of Democratic Choice. *RFE/RL*, 2005 12 02.
- Pouliot, Vincent. *International Security in Practice. The Politics of NATO-Russia Diplomacy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Pouliot, Vincent, and Rebecca Adler-Nissen. Power in practice: Negotiating the international intervention in Libya. *European Journal of International Relations*, 2014, vol. 20, 889.
- Pouliot, Vincent, and Jérémie Cornut. Practice Theory and the Study of Diplomacy: A Research Agenda. *Cooperation and Conflict*, 2015, vol. 50, no. 3, 297–315.
- Pundziūtė-Gallois, Emilija. *Diplomatie de l'arrogance. Le cas de la Russie dans les pays baltes*. Paris: L'Harmattan, 2015.
- Reckwitz, Andreas. Toward a Theory of Social Practices: A Development in Culturalist Theorizing. *European Journal of Social Theory*, 2002, no. 5, 243.
- Reus-Smit, Christian. *The Moral Purpose of the State. Culture, Social Identity, and Institutional*

- Rationality in International Relations*. Princeton University Press, Princeton, 1999.
- Samoškaitė, Eglė. Lietuva buvo vadinama vieno klausimo valstybe. www.delfi.lt 2014 01 29.
- Satow, Ernest. *Guide to Diplomatic Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Schatzki, Theodore. *The Site of the Social. A Philosophical Account of the Constitution of Social Life and Change*. University Park: Pennsylvania University Press, 2002.
- Schimmelfennig, Frank. The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union. *International Organization*, Winter 2001, vol. 55, no. 1, 47–80.
- Schmitt, Olivier. International organization at war: NATO practices in the Afghan campaign. *Cooperation and Conflict*, 2017(12), vol. 52, no. 4, 502–518.
- Seabrooke, Leonard. Diplomacy as economic consultancy. In Ole Jakob Sending, Vincent Pouliot and Iver B. Neumann (eds.). *Diplomacy and the Making of World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Sending, Ole Jakob, Vincent Pouliot and Iver B. Neumann (eds.). *Diplomacy and the Making of World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Senn, Alfred Erich. *Gorbachev's failure in Lithuania*. Houndmills: Macmillan, 1995.
- Sharp, Paul. Who needs diplomats? *International Journal*, 1997, vol. 52, no. 4, 609–634.
- Sharp, Paul. For Diplomacy: Representation and the Study of International Relations. *International Studies Review*, Spring 1999, vol. 1, no. 1.
- Sharp, Paul. The idea of diplomatic culture and its sources. In Hannah Slavik (ed.). *Intercultural communication and diplomacy*. Diplo Foundation, 2004.
- Sharp, Paul. *Diplomatic Theory of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Shlapak, David A., and Michael W. Johnson. Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank. Wargaming the Defense of the Baltics. *RAND Corporation*, 2016, <https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1253.html> [žiūrėta 2018 04 09].
- Skėrytė, Jūratė. Tolminkiemyje griūvanti K. Donelaičio muziejui kultūros ministrė reikalauja garantijų iš Rusijos. *15min.lt*, 2017 12 06.
- Sofer, Sasson. Guardians of the practitioners' virtue: diplomats at the warrior's den. *Diplomacy & Statecraft*, 2005, vol. 16, no. 1, 1–12.
- Stanytė-Toločkienė, Inga. Lietuva ir ES Rytų politika: tarp permainingų ir tęstinumo. In *Ambicingas dešimtmetis. Lietuvos užsienio politika 2004–2014*. Sud. Dovilė Jakniūnaitė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015.
- Tanke, Sarah. *Une diplomate du respect: le Japon et le multilatéralisme*. Paris: L'Harmattan, 2017.
- Taylor, Guy. Lithuanian foreign minister says Russian propaganda fills void from West. *The Washington Times*, 2015 12 08.
- Ulbinaitė, Daiva. *Nustokim krūpčiot: Prezidentė Dalia Grybauskaitė*. Vilnius: Tyto alba, 2019.
- US Department of State archive. A Charter of Partnership Among The United States of America and the Republic of Estonia, Republic of Latvia, and Republic of Lithuania. 1998 01 16, <https://1997-2001.state.gov/www/regions/eur/ch_9801_baltic_charter.html>.
- US Department of State Archive. "Time for diplomacy is now": Opening Remarks by Secretary of State-Designate Dr. Condoleezza Rice, 2005 m. sausio 18 d., <<https://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2005/40991.html>>.
- Ušackas, Vygaudas. Diena, kai nugalejome: istorinei „Vilnius 10“ lyderystei – 20. [Paskelbta delfi.lt](http://delfi.lt), 2020 05 18.
- Valionis, Antanas. *Politikos sūpuoklės. Diplomatinės arena ir užkulisiai*. Vilnius: Tyto alba, 2018.
- Vaščenkaitė, Galina. The Discrepancy of Lithuanian Foreign Policy: "Normative" Deeds for "Realpolitik" Needs? *Lithuanian Foreign Policy Review*, 2011, vol. 25, 33–55.
- Vaughan, Diane. *The Challenger Launch Decision. Risky Technology, Culture, and Deviance at NASA*. Chicago: The University of Chicago Press, 1996.
- Vilpišauskas, Ramūnas. Lietuvos Europos politika: prioritetai ir jų (ne)įgyvendinimas. In *Ambicingas dešimtmetis. Lietuvos užsienio politika 2004–2014*. Sud. Dovilė Jakniūnaitė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015.
- Vilpišauskas, Ramūnas, Bruno Vandecasteele ir Austė Vaznonytė. The Lithuanian Presidency of the Council of the European Union advancing energy policy and Eastern Partnership goals: conditions for exerting influence. *Lithuanian Foreign Policy Review*, 2015, vol. 29, 11–37.
- Vital, David. *The Inequality of States: A Study of the Small Power in International Relations*. Oxford: Clarendon Press, 1967.
- Wenger, Etienne. *Communities of Practice. Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- The White House, George W. Bush. Vice President's Remarks at the 2006 Vilnius Conference, <<https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/>

news/releases/2006/05/images/20060504-1_v050406db-0132jpg-772v.html>.

Wight, Martin. *International Theory: The Three Traditions*. London: The Royal Institute of International Affairs, 1991.

Wikileaks. Russia: Lithuania's Favourite Anxiety, US Embassy in Vilnius, 2007 02 28, <<https://search.wikileaks.org/plusd/>>.

Wikileaks. Lithuania wants increased USG attention via revived Baltic Charter, US Embassy in Vilnius, 2008 10 17, <https://wikileaks.org/plusd/cables/08VILNIUS868_a.html>.

Wiseman, Geoffrey. Pax Americana: Bumping into Diplomatic Culture. *International Studies Perspectives*, 2005, no. 6, 409–430.

Žalys, Vytautas. *Lietuvos diplomatinės istorija (1925–1940). I tomas*. Vilnius: Versus aureus, 2006.

Žalys, Vytautas. *Lietuvos diplomatinės istorija (1925–1940). II tomas (1 ir 2 dalys)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2012.

Želnie, Liepa. Rusijos ambasadorius Aleksandras Udalcovas parlamentarų draugystę apsidžiaugė per anksti? *15min.lt*, 2017 01 09.

112 Ukraine. Lithuania banned entry for 46 people from “Savchenko List”, 2016 04 13, <<https://112.international/ukraine-top-news/lithuania-banned-entry-for-46-people-from-savchenko-list-3995.html>>.

Emilija Pundziūtė-Gallois

LITHUANIAN DIPLOMATIC CULTURE: SKETCHING A HEROIC DIPLOMACY

SUMMARY. This article studies the contemporary Lithuanian diplomatic culture: the daily practices of the Lithuanian diplomatic service as a “community of practice,” influencing experiences, ideas, norms, and values, as well as the meanings that diplomats assign to the international environment and their own mission. The analysis is based on theoretical and methodological tools, borrowed from diplomatic studies and the sociology of practices, and draws upon thirty-six semi-structured qualitative interviews with the Lithuanian diplomats and politicians, as well as other primary and secondary sources. The article concludes that the Lithuanian diplomatic culture is marked with heroic scenarios, which seek not so much a steady, thought-out and long-term integration of Lithuania into a peaceful regional and global co-existence, but rather visible, immediately effective actions which put Lithuania, its leaders and diplomats in a spotlight. These scenarios are sustained by the previous successful experience of such practices, as well as the relative politization and fragmentation of the diplomatic service. Such diplomacy is more one-sided and concentrated more on the demonstration of one’s own national interest than on a multifaceted international dialogue which would aim to connect different states into one stable international community.

KEYWORDS: Lithuanian diplomacy, diplomatic practice, diplomatic culture, heroic scenario, bureaucratic scenario, international community.